ברוך שפינאזא

זיין לעבן און זיין פילאזאפיע

פון פיליפ קראנץ

איבערגעארבעט אויף היינטיגער היימישער אידיש

לויטן אריגינעלן דרוק פון 1905. דער גאנצער אינהאלט איז שפראכליך איבערגעארבעט געווארן. די מיינונגען און היסטארישע טענות זענען פונעם אריגינעלן שרייבער. דאס איז נישט א נייע היסטארישע אדער פילאזאפישע שטודיע. וואו דער שרייבער זאגט "היינט" אדער "אונזער צייט," מיינט ער זיין אייגענע צייט, 1905.

הקדמה

ברוך שפינאזא און שבתי צבי

אין דעם 17טן יארהונדערט האבן צוויי אידן אויפגעשאקלט די וועלט און געסטראשעט צו אונטערגראבן די אידישע רעליגיע, ווי זי איז באשטימט געווארן אינעם תלמוד.ביידע האבן געשטאמט פון די מאראנען, וואס האבן באוויזן זיך צו ראטעווען פון דער שרעקליכער אינקוויזיציע אין שפאניע און פארטוגאל. ביידע זענען געבוירן געווארן כמעט אין דער זעלבער צייט; ביידע האבן באקומען אן אידישן חינוך לויט יענער צייט און געלערנט תלמוד און קבלה; און ביידע זענען געשטארבן אינעם זעלבן יאר.

אבער זייערע געדאנקען, שטרעבונגען און טעטיקייט זענען געווען הימל און ערד אנדערש. א טיפער תהום האט זיי אפגעטיילט, דער תהום צווישן שכל און פאנטאזיע, צווישן קריטיק און אמונה, צווישן פילאזאפיע און קבלה, צווישן וויסנשאפט און סתרי תורה. איינער איז געווען א טיפער, זעלבסטשטענדיגער דענקער, א שארפער און מוטיגער קריטיקער, א געניע, א וויסנשאפטליכער פארשער, א מענטש מיט אן אויסערגעוועגליך איידעלן און דערהויבענעם כאראקטער. מ'קען זאגן אז ער האט געהאט בלויז גוטע מידות, ממש אן איש ישר ותמים, וואס ס'איז שווער צו טרעפן נאך איינעם ווי אים אין דער געשיכטע. דער צווייטער איז געווען א מיסטיקער לויט זיין נאטור, אן אומוויסנדיגער טרוימער, א פארדרייטער מקובל, א ליידיגער קאפ, א שוואכלינג. ער איז געווען אזוי צעמישט, אז ער האט זיך אפילו פארגעשטעלט אלס משיח און אלס א גשמיות'דיגע פארקערפערונג פון גאט. ער האט געהאט אזוי ווייניג כבוד־געפיל, זעלבסט־רעספעקט און מוט, אז ער האט אויף א שענדליכן אופן פארראטן זיינע אייגענע פארבלענדעטע נאכפאלגער און איז געווארן א משומד, ווי נאר מ'האט אים געסטראשעט מיט א שטראף פאר זיין משוגענעם און שווינדלערישן שפיל אלס משיח.

דער לייענער וואס איז אפילו נאר אביסל באקאנט מיט דער אידישער געשיכטע, פארשטייט שוין אליין אז מיר מיינען דא ברוך שפינאזא און שבתי צבי.

פראפעסאר גרעץ באמערקט זייער ריכטיג אין זיין "געשיכטע פון די אידן," אז שבתי צבי איז געווען פונקט דער היפוך פון ברוך שפינאזא. ס'איז טאקע שווער צו געפינען צוויי מענטשן וואס זאלן זיין אזוי אנדערש אין יעדן הינזיכט ווי דער פילאזאף פון אמסטערדאם און דער משיח פון סמירנא. אויב א מענטש פארדינט בכלל דעם נאמען "געטליך," האט שפינאזא עס זיכער פארדינט, כאטש אפילו די מערסט געבילדעטע אידן פון זיין צייט האבן אים פארשטויסן, און ביז היינט פארדאמען אים נאך א סך ארטאדאקסן און רעליגיעזע פירער. שבתי צבי, פון דער אנדערער זייט, איז טאקע פארגעטערט געווארן דורך א מאסע אידן, אפילו דורך א סך געלערנטע אידן אין אמסטערדאם אליין, אבער ער איז געווען א פאררוקטער און א פשוט'ער שווינדלער. שפינאזא האט געהערט פון דעם פאלשן משיח, וואס האט פאר א קורצע צייט איבערגעקערט א וועלט אין קליין־אזיע, און ס'איז אים נאטירליך וויי געטאן אז מענטשן

זענען נאך אזוי נאריש און גלייבן אין אזעלכע נארישקייטן, אז זיי גייען נאך איינעם וועמענס ריכטיגער פלאץ וואלט געווען אין א משוגעים־הויז. אבער שבתי צבי האט אפילו נישט געהערט פון דעם גרויסן פילאזאף וואס האט געלייגט דעם יסוד פאר ביבל־קריטיק, און ער וואלט אויך נישט פארשטאנען שפינאזא'ס שריפטן, אפילו ווען ער וואלט זיי געקענט לייענען.

אבער גרעץ טוט אן אומרעכט דעם גרויסן פילאזאף, צו וועמען ער איז בכלל נישט זייער פריינדליך, ווען ער טענה'ט אז שפינאזא האט געוואלט פארניכטן די תלמודישע אמונה, אזוי ווי שבתי צבי און זיין באנדע שווינדלער.

שפינאזא איז אין אמת'ן קיינמאל נישט ארויסגעטרעטן ספעציעל קעגן דער אידישער אמונה. ער האט נאר קריטיקירט די ביבל אלס א פרייער דענקער און פילאזאף. מיר וועלן דאס זען ווען מיר וועלן רעדן וועגן זיין בארימטן "טעאלאגיש־פאליטישן טראקטאט," וואס האט ספעציעל אויפגעוועקט קעגן אים דעם צארן פון אלע גלויביגע, ביי די קריסטן נאך מער ווי ביי די אידן. צי ער איז געווען גערעכט אדער נישט אין אלע זיינע מסקנות וועגן דער ביבל, איז איין זאך זיכער: אפילו ווען ער האט געשריבן זיינע "אפיקורסישע" ווערק, האט ער נישט געהאט אין זינען צו שאטן די אידן אויף סיי וועלכן אופן. ער האט געשריבן און געהאנדלט אין נאמען פון דעם ריינעם אמת, אזוי ווי זיין אויסערגעוועהנליך קלארער קאפ האט עס פארשטאנען און זיין ריינער געוויסן האט אים געהייסן. ער האט די אידן אפילו נישט אנגעגריפן מיט איין שלעכטווארט. ס'איז בכלל נישט געווען אין זיין רואיגער און איידעלער נאטור צו אטאקירן איינעם פערזענליך. ער האט געליטן, און געוועהנליך געשוויגן מיט אן איבערמענטשליכן געדולד. ער האט געלעבט און איז געשטארבן ווי אן ארעמער ארבעטער און א מארטירער. די אידן האבן, אין יעדן פאל, קיינמאל נישט געליטן פון אים, אפילו נישט צוליב זיין אפיקורסות און "גאטלאזיגקייט." אפילו זיינע ביטערסטע פיינט צווישן די קריסטליכע גלחים און די קעגנער פון אויפקלערונג האבן געמוזט מודה זיין אז ער איז א גייסטיגער ריז, א געניאלער פילאזאף ווי אריסטאטעל. וואס מער אייראפע האט זיך גייסטיג פאראויסגערוקט, אלץ מער האט מען שפינאזא געשעצט. זיין נאמען באלייכט דאס אידישע פאלק מיטן העלסטן שיין. מיט קיינעם פון זייערע גרויסע מענטשן אין די היסטארישע צייטן קענען אידן זיך נישט אזוי שטארק שטאלצירן ווי מיט ברוך שפינאזא.

כדי צו ווייזן אז שפינאזא האט געהאט א ביטערקייט קעגן די אידן, באמערקט גרעץ אז דער פילאזאף האט מער קריטיקירט דעם אלטן טעסטאמענט ווי דעם נייעם. אבער אפילו אויב דאס איז ריכטיג, קומט עס פשוט דערפון וואס שפינאזא האט נאטירליך באטראכט די אידישע ביבל אלס דעם יסוד פון דער קריסטליכער אמונה, און וואס ער איז געווען מער באקאנט מיט דער אידישער רעליגיעזער ליטעראטור ווי מיט דער קריסטליכער. נישט אומזיסט האט ער פארברענגט זיינע יונגע יארן מיטן לערנען תלמוד און אידישע טעאלאגיע, חכמת האלהות.

ניין, שפינאזא האט נישט געמיינט צו באקעמפן אידישקייט, כאטש ער האט שארף קריטיקירט די ביבל. מ'קען אים, אין יעדן פאל, נישט שטעלן אויף איין שטאפל מיט

שבתי צבֿי, אפֿילו ווען מ'רעדט וועגן זייער ארויסטרעטן קעגן דער תּלמודישער אידישקייט. וואָס שייך שבתי צבֿי, וואָס האָט רויִנירט אַ סך פֿון זיינע פֿאַרבלענדעטע אַנהענגער און געבראַנגט חרפּה און בושה אויף אַלע אידן פֿון זיין צייט, אין זיין ארויסטרעטן קעגן תּלמוד און שולחן ערוך איז נישט נאָר ער אַליין שולדיק, נאָר אויך די קבלה. פֿון אַנהייב אָן איז זי געווען אַ פּראָטעסט פֿון מיסטיקער קעגן די טרוקענע לערנונגען פֿון די תּלמודיסטן און רבנים. די קבלה איז שטענדיק געווען אַ קוואַל פֿון רעליגיעזע מחלוקת'ן און פֿון סעקטעס צווישן אידן.

אָבער ווי אַנדערש און קעגנזעצליך שפּינאָזאַ און שבתי צבֿי זענען געווען אין יעדן הינזיכט, זענען זיי דאָך ביידע געווען קינדער פֿון זייער צייט, אַ רעזולטאַט פֿון די אומשטענדן אין וועלכע זיי האָבן זיך געפֿונען. אויפֿן ערשטן בליק קען דאָס אויסזען ווי אַ סתירה, ווילד און אַפֿילו אומגלויבליך. אָבער ס'ווערט קלאָר ווען מ'קוקט נענטער אויפֿן מצב פֿון די קולטור־פֿעלקער אינעם 17טן יאָרהונדערט.

כּדי נישט צו פֿאַרקריכן צו ווייט אין די פּרטים פֿון יענער צייט, וועלן מיר דאָ נאָר אָנווייזן אויף די צוויי קעגנזעצליכע באַוועגונגען וואָס זענען דעמאָלט געגאַנגען זייט ביי זייט. איינע איז געווען אַ רעאַקציאָנערע באַוועגונג: זי האָט געוואָלט אָפּשטעלן דעם ראָד פֿון דער רעפֿאָרמאַציע און פֿאַרשטאַרקן די מאַכט פֿון די פּויבסטן און קעניגן. די צווייטע איז געווען אַ פֿאָרשריטלעכע און אַפֿילו אַ רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג: זי האָט געשטרעבט צו קריטיק אויפֿן יסוד פֿון שׂכל און צו וויסנשאַפֿטלעכער אַנטוויקלונג. די רעזולטאַטן פֿון די צוויי באַוועגונגען האָבן זיך ספּעציעל ארויסגעוויזן, פֿון איין זייט, אין אַן אויפֿלעבונג פֿון אומטאָלעראַנץ און רעליגיעזן מיסטיציזם, סתרי תּורה; און פֿון דער אַנדערער זייט, אין אַ ריי גלאַנצנדע אויסגעפֿינסן וואָס האָבן איבערגעקערט די וועלט. דער מיסטישער גייסט האָט געבראַנגט אַן אויסערגעוויינלעכן שפֿע פֿון מענטשן וואָס האָבן זיך דערקלערט אַלס נבֿיאים און אַפֿילו משיחים. דער קריטישער גייסט האָט געבראַנגט אַן אויסערגעוויינלעכן שפֿע פֿון געניאַלע דענקער, וואָס האָבן אַנטוויקלט אַ סך וויסנשאַפֿטן, ספּעציעל אַסטראָנאָמיע, מאַטעמאַטיק, מעכאַניק און פֿיזיק, און אויך אויסגעטראָטן אַ וועג פֿאַר אַ וויסנשאַפֿטלעכער פֿילאָזאָפֿיע: גאַליליי, קעפּלער, דעקאַרט (קאַרטעזיוס,) הויגענס, לייבניץ, ניוטאָן, האָבס, לייבניץ, שפּינאָזאַ, טאָריטשעלי, פּאַסקאַל, האַרווי און נאָך. דאָס זענען אַלע אָבֿות פֿון דער וויסנשאַפֿט; זייערע נעמען זענען פֿאַרשריבן מיט גאָלדענע אותיות אין דער געשיכטע פֿון פֿאָרשריט און ציוויליזאַציע.

אָבער די רעליגיעזע רעאַקציע איז געווען אַזוי שטאַרק, און דער מיסטיציזם אַזוי איינגעוואָרצלט, אַז אַפֿילו די גלאַנצנדסטע שטערן פֿון דער וויסנשאַפֿט זענען דערפֿון פֿאַרטונקלט געוואָרן. זייער ווייניק פֿון זיי זענען געווען פֿרייע דענקער. טראָץ די גרויסע איבערקערענישן וואָס זיי האָבן געמאַכט אין אַסטראָנאָמיע און מעכאַניק, זענען זיי געבליבן גייסטיקע שקלאַפֿן פֿון זייער צייט. זיי האָבן מורא געהאַט זיך צו פֿאַרטשעפּען מיט דער אַרמיי פֿון רעאַקציאָנערן און גלחים, און האָבן זיך שטילערהייט באַשעפֿטיקט מיט וויסנשאַפֿט. דעקאַרט, וועמען מ'רעכנט אַלס דער פֿאָטער פֿון וויסנשאַפֿטלעכער פֿילאָזאָפֿיע, האָט זיך נעבעך געדרייט אויף אַלע זייטן, כּדי מ'זאָל אים נישט באַשולדיקן אין אַפּיקורסות און נישט דערקלערן אַלס אַן אַטעאיסט. לייבניץ האָט בעיקר געזוכט צו

געפינען חן ביי די רעאקציאנערן. און דער גרעסטער געניע פון זיין צייט, אייזיק ניוטאן, וואס האט אנטדעקט די געזעצן פון גראוויטאציע, דעם כח וואס ציט זאכן איינע צו דער אנדערער, האט אפילו געשריבן א פירוש אויפן אפאקאליפסיס, די אנטפלעקונג און חלומות פון דעם קריסטליכן הייליגן יאהאן.

נאר שפינאזא איז דעמאלט געווען אזוי גייסטיג פריי, אז ער האט געוואגט צו קריטיקירן די ביבל ווי סיי וועלכן אנדערן בוך. אין דעם הינזיכט איז ער געווען אן אויסנאם צווישן אלע פילאזאפן פון זיין צייט, און אפילו במשך פון א הונדערט יאר נאך זיין טויט. דערפאר האט מען אים אנגעפאלן פון אלע זייטן; דערפאר האט מען פארבאטן זיינע ווערק און פארשאלטן זיין נאמען; און דערפאר איז ער, אזוי צו זאגן, ערשט אינעם 19טן יארהונדערט אויפגעשטאנען מיט א גייסטיגן תחיית המתים, ווי מיר וועלן זען.

אבער ווען ער וואלט נישט געבוירן געווארן אין אמסטערדאם, די הויפטשטאט פונעם פרייסטן לאנד פון יענער צייט און א צענטער פון בילדונג און פארשריט, נאר ערגעץ אין טערקיי, פוילן אדער אפילו דייטשלאנד, וואלט זיין גורל געווען אינגאנצן אנדערש. אויב זיין קלארער קאפ וואלט אים געפירט צו קריטיק, וואלט ער ווארשיינליך נישט געגאנגען ווייטער פונעם רמב"ם, וואס האט געזוכט צו פאראייניגן רעליגיע מיט וויסנשאפט. פון דער אנדערער זייט, ווען שבתי צבי וואלט נישט געבוירן געווארן אין סמירנא, אין א נעסט פון אזיאטישער אומוויסנדיגקייט און פון מקובלים, נאר אין אמסטערדאם אדער אפילו אין פראנקרייך און איטאליע, וואלט ער זיכער נישט אזוי צעמישט און פארדרייט געווארן, אז ער זאל זיך דערקלערן אלס משיח, אפילו ווען ער וואלט געבליבן פארטיפט אין קבלה־חלומות.

דא זעען מיר קלאר ווי די ארומיגע אומשטענדן ווירקן אויף דער אנטוויקלונג און די מעשים פון מענטשן. די אומשטענדן פארמען דעם כאראקטער פון יעדן מענטש. די זעלבע פעאיגקייטן נעמען אן גאר אנדערע ריכטונגען און קומען ארויס אויף אן אינגאנצן אנדערן אופן, לויט די אומשטענדן אין וועלכע מענטשן ווערן געבוירן און אויפגעצויגן. ס'איז געווען א גליק פאר דער מענטשהייט אז שפינאזא איז געבוירן און אויפגעצויגן געווארן אין אמסטערדאם. ס'איז געווען אן אומגליק פאר א סך אידן און א בושה פאר כלל ישראל, אז שבתי צבי איז געבוירן און אויפגעצויגן געווארן אין טערקיי. ווען ס'וואלט געווען פארקערט, וואלטן מיר נישט געהאט קיין שפינאזא און נישט קיין שבתי צבי.

ס'איז פונקט אויסגעקומען אז אין דער זעלבער צייט האבן צוויי אידן פארקערפערט די צוויי קעגנזעצליכע ריכטונגען פונעם 17טן יארהונדערט: שפינאזא, די וויסנשאפטליך־פילאזאפישע ריכטונג; שבתי צבי, די מיסטיש־רעליגיעזע ריכטונג. אבער ס'איז נישט געווען קיין צופאל אז דווקא אידן האבן פארקערפערט די ריכטונגען. נאר א טיפער אידישער דענקער, וואס איז פארשטויסן געווארן פון זיינע ברידער און האט זיך פארבונדן מיט פריי־דענקנדע קריסטן און מיט גרויסע געלערנטע און פילאזאפן, האט זיך געקענט טראגן אזוי ווייט אויף די פליגלען פון א פרייען גייסט און לעבן אין אן אייגענער וועלט, ווי שפינאזא האט געטאן. און נאר א פארדרייטער אידישער טרוימער, וואס איז געווען ארומגערינגלט מיט מקובלים, האט געקענט ארויסטרעטן אלס משיח און געפינען

אנהענגער נישט נאר צווישן אידן, נאר אפילו צווישן קריסטן און מוסולמענער, ווי ס'איז געווען ביי שבתי צבי.

ס'קלינגט ווי א ביטערע איראניע ווען מ'פארגלייכט דאס לעבן און די אויפטוען פון די צוויי אידן, וואס שטעלן פאר צוויי באזונדערע וועלטן. ס'ווערט זייער טרויעריג אויפן הארץ ווען מ'לייענט די געשיכטע: דער געניאלער דענקער, א שטאלץ פאר אידן, איז פארפאלגט און פארשאלטן געווארן דורך זיינע ברידער; און דער צווייטער, א ליידיגער טרוימער און א פאלשער משיח, איז פשוט פארגעטערט געווארן דורך מאסן מענטשן. אבער דער טרויער ווערט פארוואנדלט אין פרייד ווען מ'באטראכט וויפיל די מענטשהייט האט זיך פאראויסגערוקט אין די לעצטע צוויי הונדערט יאר, אז שפינאזא ווערט געשעצט דורך אלע טראכטנדע מענטשן, און אזא שבתי צבי איז געווארן אן אוממעגליכקייט.

מיר וועלן יעצט איבערגיין צו א באשרייבונג פון שפינאזא'ס לעבן און צו אן ערקלערונג פון זיין פילאזאפיע. וועגן שבתי צבי וועלן מיר רעדן אין אן אנדער ביכל.

פרק א

שפינאזא'ס יונגע יארן און אידישער חינוך

ברוך שפינאזא איז געבוירן געווארן אין אמסטערדאם דעם 24סטן אקטאבער 1632. זיינע עלטערן זענען געקומען פון שפאניע אדער פארטוגאל. מ'ווייסט פון זיי זייער ווייניג, ווייל די פאמיליע האט זיך נישט אויסגעצייכנט מיט תורה אדער מיט עשירות. זיי זענען ווארשיינליך געווען קליינע סוחרים. לויטן נאמען, וואס איז אין אמת'ן "עשפינאזא," האט די פאמיליע אמאל געוואוינט אין א שטעטל מיט דעם זעלבן נאמען, אין דער געגנט פון דער שטאט בורגאס. שפינאזא האט, אין יעדן פאל, געקענט רעדן און שרייבן שפאניש, ווייל זיין ערשטן פראטעסט קעגן דעם באשלוס אים ארויסצושיקן פון אמסטערדאם האט ער געשריבן אויף שפאניש.

פון זיינע קינדער־יארן ווייסן מיר נאר אז מ'האט אים אריינגעגעבן אין דער אידישער שולע, וואס איז געגרינדעט געווארן אין 1639 דורך פארטוגעזישע אידן. זי איז געווען אונטער דער אויפזיכט פון די דריי גרעסטע ארטיגע רבנים: שאול מארטעירא, יצחק אבוהב און מנשה בן ישראל. די שולע איז געווען איינגעטיילט אין זיבן קלאסן. אין די העכערע קלאסן האט מען געלערנט נישט נאר תלמוד, נאר אויך אידישע פילאזאפיע און ליטעראטור. שפינאזא האט פארענדיגט אלע קלאסן און איז גערעכנט געווארן צווישן די בעסטע תלמידים.

די לערער זענען נישט נאר געווען באקאנטע תלמודיסטן, נאר האבן אויך געלערנט פילאזאפיע און שפראכן. מנשה בן ישראל האט געקענט עטליכע שפראכן, צווישן זיי אויך לאטיין. זיי זענען אלע געווען געבילדעטע פארטוגעזישע אידן. דער בארימטסטער פון זיי איז געווען מנשה בן ישראל, אבער נישט אזוי צוליב זיין וויסן ווי צוליב זיין

פאליטישער ארבעט, אז מ'זאל אריינלאזן אידן אין ענגלאנד. א געוויסע תקופה אין זיין לעבן האט ער זיך איגנאנצן אפגעגעבן צו העלפן זיינע פארפאלגטע ברידער דורך עמיגראציע קיין ענגלאנד. ווי באקאנט, האט ער נאך לאנגע בקשות ביים ענגלישן פארלאמענט און פארהאנדלונגען מיט דער ענגלישער רעגירונג ענדליך דערגרייכט זיין הויכן ציל. זייט דעמאלט מעגן אידן וואוינען אין ענגלאנד. דורך דעם האט ער זיך אויך באקענט מיט א סך קריסטליכע געלערנטע און פאליטישע פירער, וואס האבן אים זייער געשעצט.

צוליב דער פאליטישער ארבעט האט מנשה בן ישראל זיך נישט געקענט שטארק אריינמישן אין די אינערליכע ענינים פון דער אמסטערדאמער קהילה. זי איז געווען די וויכטיגסטע און מערסט איינפלוסרייכע קהילה פון יענער צייט, ווען איבעראל האט מען נאך בארבאריש פארפאלגט אידן און די אינקוויזיציע האט פארברענט אירע קרבנות. אבער אפילו זיין אריינמישונג וואלט שפינאזא נישט געהאלפן. שפינאזא'ס קריטישער גייסט האט זיך שוין ארויסגעוויזן ווען ער איז געווען בערך פופצן יאר אלט, אויב נישט פריער. טראץ זייער וועלטליכער בילדונג זענען די מנהיגים פון דער אמסטערדאמער קהילה געווען זייער שמאל־קעפיגע ארטאדאקסן. זיי האבן זיך שטרענג געהאלטן צו יעדן ווארט פון תלמוד, שולחן ערוך און די אנערקענטע מפרשים. די שרעקליכע רדיפות וואס די שפאנישע אידן האבן דורכגעליטן, האבן די וואס זענען אנטלאפן פון דער אינקוויזיציע געצוואונגען זיך פעסט צו האלטן צו יעדן תלמודישן דין און זיך מיט שרעק אפצושאקלען פון יעדן שינוי אין זייערע רעליגיעזע מנהגים. זיי זענען געווען פרום מיטן גאנצן הארץ, אבער אויך פאנאטיש און, אין יעדן פאל, אומטאלעראנט. זיי זענען אויך געווען גענייגט צו מיסטיציזם און האבן שטארק געשעצט די קבלה. אפילו מנשה בן ישראל איז געווען א מיסטיקער און האט געגלייבט אז אין די קבלה־ספרים געפינען זיך טאקע געטליכע סודות. איינע פון די סיבות פארוואס ער האט אזוי שטארק געארבעט אז אידן זאלן מעגן זיך באזעצן אין ענגלאנד, איז, ווי באקאנט, געווען זיין מיסטישע אמונה אז משיח וועט ערשט קומען אויסלייזן זיין פאלק ווען די אידן וועלן זיין צעשפרייט איבער אלע לענדער. לויט נייע חשבונות פון מקובלים האט משיח געזאלט קומען אין 1666. מנשה בן ישראל האט מורא געהאט אז אויב אידן וועלן זיך נישט באזעצן אין ענגלאנד, וועט די דערווארטעטע גאולה נישט קומען. אין דער פעטיציע וואס ער האט דערלאנגט צום ענגלישן פארלאמענט אין 1657, האט ער דערמאנט די מיסטישע האפענונג אויף ביאת המשיח אלס איינע פון די טענות פארוואס מ'דארף אריינלאזן אידן אין ענגלאנד. די קריסטן אליין זענען געווען אזוי דורכגענומען מיט בלינדער אמונה און מיסטיציזם, אז זיי האבן נישט נאר אנגענומען דעם ארגומענט ערנסט, נאר האבן אויך געגלייבט אז דער אנקום פון אן אידישן משיח איז זייער נאענט.

אין יעדן פאל האט מנשה בן ישראל באטראכט יעדע אפווייכונג פון די אנגענומענע רעליגיעזע פארמען, יעדן פרייען טייטש פון א ווארט אין תלמוד אדער אפילו אין קבלה, אלס א געפערליכע אפיקורסות. אין דעם הינזיכט האט ער זיך נישט אונטערגעשיידט אפילו מיט א האר פון די פארביסנסטע און שמאל־הארציגסטע ארטאדאקסישע רבנים. די רדיפות האבן נאר פארביטערט די הערצער, אפילו פון די מערסט געבילדעטע

שפאנישע אידן. די קאטוילישע אומטאלעראנץ, וואס האט דערמעגליכט די אינקוויזיציע מיט די אויטא־דא־פע'ס, האט ליידער נישט געברענגט טאלעראנץ צווישן אידן. פארקערט: זיי זענען געווארן נאך פאנאטישער. יעדן וואס האט זיך נאר דערלויבט צו זאגן א פרייען געדאנק אין רעליגיעזע ענינים, האבן זיי באטראכט נישט נאר אלס אן אפיקורס, נאר פשוט אלס א פאררעטער פון כלל ישראל און פון דער גאנצער אידישקייט. זייער טרייסט האבן זיי געזוכט אין קבלה און אין האפענונגען אויף ימות המשיח.

דאס ערקלערט פארוואס אפילו די בעסטע מנהיגים פון דער אמסטערדאמער קהילה זענען געווען מיסטיקער און מקובלים, און פארוואס זיי האבן אלע זיך אפגעשאקלט פון די צוויי פרייע דענקער, אוריאל אקאסטא און ברוך שפינאזא, און זיי ארייגעלייגט אין חרם.

שפינאזא האט זייער גוט געוואוסט וואס פאר א ביטערן סוף אוריאל אקאסטא האט געהאט צוליב זיינע פרייע געדאנקען און זיין ארויסטרעטן קעגן די ארטאדאקסן. ווי באקאנט, האט אקאסטא זיך גענומען דאס לעבן אין 1640, נאכדעם וואס מ'האט אים צום צווייטן מאל ארייגעלייגט אין חרם. ס'איז מעגליך אז שפינאזא איז שוין אלס אן אכט־יעריגער אינגל געווען אין שול, ווען מ'האט געצוואונגען דעם אומגליקליכן אקאסטא תשובה צו טאן נאך דעם צווייטן חרם. אבער דאס האט אים דאך נישט אפגעשראקן. נאך זיצנדיג אויף דער באנק אין ישיבה און לערנענדיג תלמוד מיט זיינע חברים ביי רבי שאול מארטעירא, האבן זיך שוין געדרייט אין זיין קאפ פרייע געדאנקען, און אין זיין הארץ האט זיך ארייגגע'גנב'עט דער ספק, דער פאטער פון קריטיק. וואס ער האט געטראכט און געפילט, און וואס פאר אן אינערליכן קאמף ער האט דורכגעמאכט ביז ער איז אפן ארויסגעטרעטן מיט זיין קריטיק קעגן דער ביבל, ווייסט מען נישט. ליידער האט ער כמעט גארנישט געשריבן וועגן זיך אליין, און אויך נישט דערציילט דערוועגן. ער איז געווען אויסערגעווענליך באשיידן, האט נישט געזוכט זיך צו מאכן א נאמען און האט אויסגעמיטן יעדע זאך וואס האט אים געקענט שטערן אין זיינע מחשבות און אינעם אויסארבעטן זיין פילאזאפישע סיסטעם. אין זיינע בריוו צו פריינד און געלערנטע האט ער אויך געשריבן נאר וועגן פילאזאפישע און וויסנשאפטליכע פראגן אדער וועגן זיינע ווערק. זייער זעלטן האט ער בארירט עפעס פון זיין פריוואטן לעבן. זיין באשיידנקייט איז געגאנגען אזוי ווייט, אז ער האט געזאגט זיינע פריינד אז אפילו די ווערק וואס וועלן ארויסקומען נאך זיין טויט זאלן נישט טראגן זיין נאמען.

אין איין פלאץ אינעם "טעאלאגיש־פאליטישן טראקטאט" באמערקט ער: "איך שרייב דא נישט עפעס וואס איך האב נישט שוין לאנג פריער איבערגעטראכט. כאטש אין מיינע יונגע יארן האט מען מיך געלערנט אנצונעמען די געווענליכע מיינונגען וועגן די הייליגע כתבים, האב איך זיך דאך געמוזט אפזאגן פון זיי".

אין יעדן פאל איז ער שוין ביי די צוואנציג יאר געווען א זעלבסטשטענדיגער דענקער און האט שוין געהאט אין קאפ די הויפט־געדאנקען פון זיין פילאזאפיע. ווי ווייט מ'קען דערגיין פון זיינע בריוו און ווערק, דארף מען אננעמען אז די ערשטע וואס האבן אים געפירט אויף א קריטישן וועג זענען דווקא געווען די צוויי גרעסטע אידישע דענקער און

געשעצטע לערער, דער רמב"ם, רבי משה בן מיימון, און דער אבן עזרא. זיין אומזעטיגער דורשט נאך וויסן האט אים געטריבן צו פארשלינגען אלע אידישע ספרים וואס ער האט נאר געקענט באקומען. נאך אלס אינגל האט ער געלערנט די ווערק פונעם רמב"ם און אבן עזרא, וואס שטרענגע תלמודיסטן באטראכטן נאך היינט אלס אפיקורסיש. די חקירות פונעם רמב"ם, מיט וועלכע ער האט געוואלט איבערבריקן דעם תהום צווישן רעליגיע און וויסנשאפט, זענען מיט דער צייט אנגענומען געווארן ביי די שפאנישע און פארטוגעזישע אידן אלס א חלק פון דער אידישער אמונה וואס מ'טאר נישט קריטיקירן. אבער אין שפינאזא'ס שארפן, טראכטנדיגן קאפ האבן זיי דווקא אויפגעוועקט ספקות און קריטיק. דארט וואו דער רמב"ם האט פרובירט צו פארגלייטן א סתירה און ווייזן אז די טענות פון דער ביבל זענען ריכטיג, האט שפינאזא געפונען ראיות פאר זיינע פרייע געדאנקען[1]. אין זיין "טעאלאגיש־פאליטישן טראקטאט" טרעט שפינאזא זייער שארף ארויס קעגן דעם רמב"ם'ס פילאזאפיע. דער אבן עזרא, דער פרייסטער דענקער פון זיין צייט, וואס האט זיך דערלויבט א סך פרייהייטן אין זיין פירוש, האט נאך מער געווירקט אויף שפינאזא'ס קריטישן קאפ. די קריטיק וואס דער אבן עזרא האט פרובירט צו באהאלטן אונטער אן אומקלארער שפראך, האט שפינאזא שנעל פארשטאנען.

אבער ווער ס'האט נאר געפירט דעם יונגן דענקער אויף א קריטישן וועג, איז זיכער אז ער האט זיינע ספקות צום ערשטן מאל אויסגעדריקט אין געוויסע פראגן וואס ער האט געשטעלט זיין געשעצטן רבי, רבי שאול מארטעירא. מ'זאגט אז ער איז דעמאלט געווען פופצן יאר אלט, און מארטעירא איז שטארק איבערראשט געווארן צו הערן אזעלכע פראגן פון אן אינגל. ליידער ווייסט מען גארנישט וועגן דעם ענטפער וואס דער רבי האט געגעבן דעם תלמיד. ווארשיינליך האט ער אים געהייסן מער נישט צו טראכטן וועגן אזעלכע ענינים און צו גלייבן אלעס וואס די חכמים האבן געזאגט.

[1] אריגינעלע הערה פונעם שרייבער: וועגן די לערנונגען און אויפטוען פון רבי משה בן מיימון, און וועגן דעם ביטערן קאמף וואס זיינע שריפטן האבן אויפגעוועקט צווישן אידן, זעט ב. פייגנבוים'ס "לעבנסבאשרייבונג פונעם רמב"ם," ארויסגעגעבן דורך דער אינטערנאציאנאלער לייברערי פאבלישינג קאמפאני.

פרק ב

שפינאזא'ס לאטיין־לערער און ליבעסגעשיכטע

ארום יענער צייט האט דער יונגער דענקער באקומען אנדערע לערער. מיט זיין שטרעבונג צו קענען וואס מער, האט ער אויך אנגעהויבן לערנען לאטיין. דעמאלט איז דאס געווען נויטיג פאר יעדן געבילדעטן מענטש, ווייל די פילאזאפישע און וויסנשאפטליכע ווערק זענען געשריבן געווארן אויף דער שפראך. לאטיין איז נאך געווען די וועלט־שפראך פונעם 17טן יארהונדערט, און אלע געבילדעטע אידן האבן מער אדער ווייניגער געלערנט די שפראך. דערפאר האט קיינער נישט געשטערט שפינאזא צו לערנען לאטיין בשעת ער איז נאך געווען אין ישיבה.

אבער ס'איז פונקט אויסגעקומען אז זיין לאטיין־לערער איז געווען א געוויסער דאקטאר וואן־דען־ענדע, וואס איז אויך געווען א פריי־דענקנדיגער מענטש. ער האט זיינע תלמידים געלערנט נישט נאר לאטיינישע גראמאטיק, נאר זיי אויך באקענט מיט די בעסטע פילאזאפישע ווערק פון די דענקער וואס האבן באקעמפט דעם קאטאליציזם און די פויבסטן אין דער צייט פון דער רענעסאנס, דער אויפלעבונג, ווען די גריכישע פילאזאפיע האט אויפגעשטורעמט די מוחות און געפירט צו דער רעפארמאציע פונעם 16טן יארהונדערט. ספעציעל האט ער איבערגעגעבן זיינע תלמידים דעקארט'ס פילאזאפיע און די אנטדעקונגען וואס זענען געמאכט געווארן אין וויסנשאפט. דער דאקטאר האט דאס אלעס געטאן אין אזא שטילן אופן, אז מ'זאל אים נישט באשולדיגן אין אפיקורסות. אבער צום סוף איז מען דערגאנגען אז ער "פארדארבט די מוחות פון זיינע תלמידים" און "שטופט זיי אין די נעגל פונעם טייוול," ווי די גייסטליכע האבן עס אויסגעדריקט. דער סוף איז געווען אז מ'האט אים פארשריגן אלס אן אטעאיסט. וואן־דען־ענדע האט געמוזט פארלאזן אמסטערדאם, ווייל ער איז געבליבן אן תלמידים און אן פרנסה.

דער פרייער לערער האט געהאט א ספעציעל גרויסן איינפלוס אויף שפינאזא. דורך אים איז דער יונגער דענקער באקאנט געווארן מיט א נייער וועלט, מיט די פילאזאפן און געלערנטע פון דער נישט־אידישער וועלט, מיט די חכמות אומות העולם.

מ'האט דערציילט אז שפינאזא האט זיך אויך פארליבט אין דער איינציגער טאכטער פון זיין לאטיין־לערער. די ערשטע ביאגראפן פון שפינאזא האבן דערמאנט די גאנצע ראמאנטישע געשיכטע, און אלע אנדערע האבן עס נאכדערציילט. אויערבאך האט אפילו געשריבן א ראמאן, אין וועלכן שפינאזא שפילט די ראלע פונעם העלד, און אנדערע האבן נאכדערציילט די געשיכטע מיט אלע אירע פרטים. לויט די דערציילונג האט די געלערנטע טאכטער פון וואן־דען־ענדע צום סוף אפגעווארפן די שטילע ליבע פונעם ארעמען פילאזאף און חתונה געהאט מיט א דייטש, אן אנדער תלמיד פון איר פאטער, ווייל ער האט איר געשאנקען א טייערן האלדזבאנד.

אבער אלע ליבהאבער פון ראמאנען האבן זיך געמוזט אפזאגן פון די געשיכטעס, ווען דער האלענדער וואן־בלאטן האט געפונען אין די אמסטערדאמער ארכיוון א פארלעסליכן דאקומענט. ער ווייזט אז ווען שפינאזא האט שוין געמוזט פארלאזן אמסטערדאם נאך דעם חרם, איז זיין "געליבטע" געווען בלויז צוועלף יאר אלט. זי האט חתונה געהאט ביי די זיבן־און־צוואנציג יאר, אין 1671, זעקס יאר פארן פילאזאף'ס טויט.

בכלל איז אוממעגליך אנצונעמען אז אן ערנסטער יונגער מענטש און טיפער דענקער ווי שפינאזא זאל זיך פארליבן אין א צוועלף־יעריגן מיידל. ער האט דאך בכלל גארנישט געהאט צו טאן מיט פרויען. ער איז געווען צופיל פארטיפט אין זיינע אייגענע געדאנקען און אין זיין פילאזאפיע, און האט צופיל געליטן סיי פון אן איבערגע'ירש'נטער קראנקהייט, שווינדזוכט, וואס האט אים פריצייטיג אריינגעטריבן אין קבר, סיי פון זיינע פיינט, די גרויסע ארמיי פון גייסטליכע, און סיי פון ארעמקייט. דער איידעלער דענקער האט שטענדיג זיך אפגעזאגט פון פענסיעס און פון די שטיצע פון זיינע פריינד, און האט

געלעבט פון זיין אייגענער שווערער און אומגעזונטער ארבעט, דאס שלייפן אפטישע גלעזער.

אין זיין הויפטווערק, "די עטיק," לערנט ער זייער שטארק אז מענטשן דארפן זען צו לעבן מיט ריינע פארגעניגנס אויף דער וועלט. אבער ער אליין האט דאס נישט אויסגעפירט אין דער איינזאמקייט און ארעמקייט אין וועלכע ער האט געלעבט. זיינע פארגעניגנס זענען נאר געווען גייסטיגע. זיין גאנצע הנאה פונעם לעבן איז באשטאנען אין ליבע צום אמת און צו וויסנשאפט. אין יעדן פאל האט ער נישט געהאט קיין פארקער מיט פרויען. דאס זענען אלע זיינע ביאגראפן מודה.

פרק ג

דעקארט און שפינאזא

פון די נישט־אידישע דענקער האט דעקארט געהאט דעם גרעסטן איינפלוס אויף שפינאזא. א געוויסע צייט האט מען שפינאזא געהאלטן פאר א קארטעזיאנער, א נאכפאלגער פון דעקארט'ס פילאזאפיע, כאטש ער איז גאנץ שנעל ארויסגעטרעטן קעגן א סך מסקנות פון דעם געניאלן פראנצויז. דעקארט ווערט מיט רעכט גערעכנט אלס דער "פאטער פון דער נייער פילאזאפיע." ביידע האבן געזוכט דעם אמת אויפן יסוד פון ריינעם שכל. ביידע האבן געזוכט דעם שליסל צו די סודות פון דער נאטור נישט אין נסים און הייליגע ביכער, נאר אין וויסנשאפטליכע פארשונגען. ביידע האבן געהאט טיפע מאטעמאטישע און קריטישע קעפ.

דעקארט איז געווען איינער פון די גרעסטע געניעס פון זיין צייט. ער האט געשאפן די אנאליטישע געאמעטריע און זייער פיל אויפגעטאן אין נאטור־וויסנשאפט. זיין פילאזאפיע האט ער אנגעהויבן מיט א ספק אין אלעס ארום אים, כדי צו האבן א פרייען יסוד פאר זיינע ווייטערדיגע מסקנות. נאכדעם וואס ער האט געוויזן אז מ'קען צווייפלען אפילו אין גאט'ס עקזיסטענץ, און דעריבער קען מען נישט גלייבן אין דער עקזיסטענץ פון יעדע זאך, האט ער דערקלערט אז עפעס עקזיסטירט דאך: לכל הפחות דער געדאנק. אפילו ווען מיר זאגן אז מיר צווייפלען, טראכטן מיר דאך. פון דעם פונקט, וואס איז געגרינדעט אויף אונזער שכל און אונזער מעגליכקייט צו טראכטן, האט ער שוין ארויסגעצויגן א סך וויכטיגע מסקנות. וועגן זיי קענען מיר דא נישט רעדן, ווייל דאס וואלט אונז צו ווייט אוועקגעפירט פון אונזער ענין.

שפינאזא האט נישט נאר גרונטליך געלערנט דעקארט'ס פילאזאפיע און איבערגעגעבן איר אינהאלט אין זיין ערשטן געדרוקטן ווערק, "די יסודות פון קארטעזיאניזם," נאר איז נאך געגאנגען פיל ווייטער און אפענער אין זיין קריטיק. ער האט מיט דאנקבארקייט דערמאנט אז אין דעקארט'ס ווערק האט ער געפונען א קוואל פון אלגעמיינער אויפקלערונג און וויסנשאפט. אבער אין אמת'ן איז ער קיינמאל נישט געווען א תלמיד פון דעם פילאזאף, און האט אים שוין קריטיקירט פון אנפאנג אן. אין זיינע ווערק האט ער

קלאר אויסגעשמועסט אין וועלכע פונקטן ער שטימט נישט מיט זיין פארגייער און, אין א געוויסן זין, לערער.

אבער די צוויי גייסטיגע ריזן האבן זיך ספעציעל שטארק אונטערגעשיידט אין זייער כאראקטער. דעקארט האט נישט געהאט געגוג מוט אפן ארויסצוטרעטן קעגן דער קירכע. ער האט אויך אויסגעמיטן צו בארירן אזעלכע פונקטן וואס וואלטן אים געקענט ברענגען אומאנגענעמליכקייטן און באשולדיגונגען אין אפיקורסות און אטעאיזם. זיין פחד פאר די רדיפות פון דער קאטוילישער קירכע איז געגאנגען אזוי ווייט, אז ער האט דערקלערט אז יעדער דארף זיך האלטן צו דער רעליגיע אין וועלכער ער איז אויפגעצויגן געווארן.

שפינאזא האט אבער נישט געקענט מאכן אזעלכע פשרות מיט זיין געוויסן. איינמאל ער האט אנערקענט עפעס אלס ריכטיג, האט ער עס שוין נישט געוואלט און נישט געקענט אויסמיידן מיט דריידלעך. זיינע איבערציינגונגען זענען געווען ביי אים אזוי טייער און הייליג, אז ער האט נישט געקענט אפילו איין מינוט האנדלען קעגן זיי. "שפינאזא," דערקלערט פראפעסאר גרעץ מיט רעכט, "איז געווען אזוי פעסט אין זיין מאראלישן כאראקטער ווי ער איז געווען טיף אלס דענקער. פאר אים איז געווען אוממעגליך אפצוטיילן טעאריע פון פראקטיק: צו האלטן עפעס פאר פאלש אין טעאריע און עס דאך אננעמען אין פראקטיק צוליב פחד, געוואוינהייט אדער אייגענעם נוצן. ער איז געווען גאר אנדערש געשאפן ווי זיין געשעצטער לערער דעקארט. דער האט באהאלטן פון דער קירכע דעם פאקל פון אמת וואס ער האט אנגעצונדן, און געמאכט אן אונטערשייד צווישן טעאריע און פראקטיק כדי אויסצומיידן א צוזאמענשטויס מיט דער קירכע. ער האט, למשל, געמאכט א רייזע צו דער הייליגער מאריע פון לארעטא, כדי זיין פילאזאפישע סיסטעם זאל האבן הצלחה טראץ אירע אפיקורסישע שטרעבונגען. שפינאזא האט געהאלטן אז יעדע האנדלונג דארף זיין אן אמת'ע אפשפיגלונג פונעם פארשטאנד. ווען ער האט מער נישט געקענט געפינען אמת אין דער אידישער רעליגיע, האט ער זיך שוין נישט געקענט צווינגען צו פאלגן אירע פארשריפטן. ער האט אויפגעהערט צו גיין אין שול, נישט געהאלטן שבת און ימים טובים, און אויך געגעסן טריפה".

פרק ד

דער חרם

דער ערשטער אויסערליכער סימן פון שפינאזא'ס אומצופרידנקייט מיט דער אידישער רעליגיע און פון זיינע פרייע געדאנקען איז געווען אז ער האט אויפגעהערט צו גיין אין שול. דאס האט, פארשטייט זיך, נישט געקענט דורכגיין אומבאמערקט. די מנהיגים פון דער אמסטערדאמער קהילה האבן דאס זייער באדויערט, ווייל זיי האבן געהאפט אז אזא פעאיגער יונגער מענטש וועט מיט דער צייט ווערן א וויכטיגער תלמודיסט און א שטיצער פון דער אידישער רעליגיע. די רבנים האבן אים ערשט מוסר געזאגט און

פרובירט אים מיט גוטן איינצורעדן ער זאל זיין פרום. אבער באלד האבן צוויי פון שפינאזא'ס געוועזענע חברים איבערגעגעבן די רבנים אז ער האט אין א שמועס מיט זיי קריטיקירט די ביבל און געלייקנט געוויסע פונקטן פון דער אידישער רעליגיע. דעמאלט האט מען אים גלייך גערופן צו א פארהער.

צווישן די וואס האבן אים אויסגעפרעגט זענען אויך געווען זיינע תלמוד־לערער, די הויפט־רבנים מארטעירא און אבוהב. מנשה בן ישראל איז דעמאלט געווען אין לאנדאן. זיי האבן געהאפט צו האבן אן איינפלוס אויף אים. אבער ער האט ערנסט און מוטיג געגעבן אזעלכע ענטפערס, אז מ'האט באשלאסן אים צו געבן א חודש זיך צו חרטה האבן; אויב נישט, וועט מען אים ארייליינגן אין חרם. במשך דעם חודש האט מען אים פארבאטן צו האבן סיי וועלכן פארקער מיט די מיטגלידער פון דער קהילה. מ'וואלט גלייך שטרענג געהאנדלט קעגן אים, ווען די מנהיגים פון דער קהילה וואלטן נישט געוואלט אויסמיידן אזא גרויסן סקאנדאל ווי מיט אקאסטא.

מ'האט געהאפט אז דער יונגער מענטש וועט זיך פארבעסערן, ווייל אויסער זיין פרייען טראכטן האט מען נישט געפונען ביי אים קיין אנדערע חטאים. ער איז געווען געשעצט פאר זיינע גוטע מידות און ערליכע אויפפירונג. אויסער דעם האט ער אין אמת'ן נישט ארויסגעטרעטן ברבים מיט זיינע מיינונגען. מ'האט אויך מורא געהאט אז אויב מ'וועט אים ארויסשטויסן פון דער קהילה, וועט ער אינגאנצן אריבערגיין צום קריסטנטום. דער פחד איז אויפגעקומען ווייל ער האט זיך ארומגעדרייט מיט אייניגע קריסטליכע פריינד, ספעציעל מיט מיטגלידער פון דער פארפאלגטער סעקטע מענאניטן. וויבאלד מ'האט אים נישט געלאזט האבן פארקער מיט אידן, האט ער פארשטייט זיך געמוזט זוכן די געזעלשאפט פון פארגעשריטענע קריסטן, ספעציעל אזעלכע וואס זענען פארפאלגט געווארן צוליב זייערע איבערצייגונגען. אבער ער האט זיכער קיינמאל נישט געטראכט זיך צו שמד'ן, ווייל ער האט נישט געהאלטן פון קיין שום פארמאלער רעליגיע. קריסטנטום האט אים אין יעדן פאל נישט געקענט צופרידנשטעלן מער ווי אידישקייט. נאר די מנהיגים פון דער אידישער קהילה האבן נישט פארשטאנען אז זיי האבן צו טאן מיט א גרויסן פרייען דענקער, און האבן זיך דערשראקן אז זיי וועלן האבן א געלערנטן משומד אין זייער שטאט.

דערפאר האבן אייניגע פרובירט אים אונטערצוקויפן, אז ער זאל בלייבן אן איד און זיך פון צייט צו צייט ווייזן אין שול. מ'האט אים דערפאר פארגעשלאגן א פענסיע פון 1,000 גולדן. אבער ער האט זיך, פארשטייט זיך, אפגעזאגט צו פארקויפן זיין געוויסן פאר געלט. ער האט דערקלערט אז ער פארלאנגט נישט מער ווי די פרייהייט צו טראכטן און זיך צו פירן לויט זיין פארשטאנד און דאס וואס ער האלט פאר ריכטיג.

די אויפרעגונג צווישן אידן איז דעריבער געווארן אלץ שטארקער. ס'האט זיך געפונען א פאנאטיקער וואס האט באשלאסן אים פשוט צו דערמארדן, כדי צו מאכן אן עק צום גאנצן שטורעם און צום געפערליכן אפיקורס. איין נאכט, ווען שפינאזא איז ארויס פון א טעאטער, האט איינער אים פלוצלינג אטאקירט מיט א שפיז אין האנט. גליקליכערהייט האט שפינאזא דאס באמערקט געגוג פרי זיך אביסל צו דרייען אין דער זייט, אזוי אז דער

שפּיז האָט נאָר דורכגעשניטן זײַן מאַנטל. דעם מאַנטל האָט שפּינאָזאַ שפּעטער געהאַלטן אַלס אַן אָנדענק. כּדי אויסצומײַדן נאָך אַ מערדערישע אַטאַקע, איז ער דעמאָלט אַריבערגעפֿאָרן צו אַ קריסטליכן פֿרײַנד זײַנעם, אַ מיטגליד פֿון דער פֿאַרפֿאַלגטער סעקטע קאָלעגיאַנטן, אין אַ דאָרף נישט ווײַט פֿון אַמסטערדאַם.

אונטער אַזעלכע אומשטענדן האָט מען שוין בכלל נישט געקענט טראַכטן וועגן שלום אָדער אַ פּשרה. די רבנים און אַלע מנהיגים פֿון דער אַמסטערדאַמער קהילה האָבן זיך צוזאַמענגענומען, און דעם 24סטן יולי 1656 אַרויפֿגעלייגט דעם גרויסן חרם אויפֿן יונגן פֿילאָזאָף. דער חרם איז אויסגערופֿן געוואָרן פֿאַר אַן אָפֿענעם ארון קודש מיט די געוויינלעכע צערעמאָניעס און קללות. דער הויפּט־פּונקט, פֿאַרוואָס מ'האָט שפּינאָזאַ אַרײַנגעלייגט אין חרם, האָט געלויטעט אַזוי:

"דער ועד הקהילה האָט זיך שוין לאַנג דערוואוסט וועגן די שלעכטע מיינונגען און האַנדלונגען פֿון ברוך דע שפּינאָזאַ, וואָס ווערן טעגליך ערגער טראָץ די פּרוּוון אים איבערצורעדן. ספּעציעל לערנט און פֿאַרשפּרייט ער אַ שרעקליכע אַפּיקורסות, אויף וועלכער פֿאַרלעסליכע עדות האָבן געזאָגט אין דעם אַנגעקלאַגטן'ס אַנוועזנהייט".

אַלע אידן, ספּעציעל יונגע מענטשן, האָט מען שטרענג פֿאַרבאָטן צו לייענען זײַנע שריפֿטן. די מנהיגים האָבן זייער אַכטונג געגעבן אַז זײַנע אַפּיקורסישע מיינונגען זאָלן זיך נישט פֿאַרשפּרייטן צווישן די געבילדעטע יונגע אידן. אָבער זיי האָבן אומזיסט געהאַט מורא דערפֿון. שפּינאָזאַ האָט זיך אַליין צוריקגעהאַלטן פֿון פֿאַרשפּרייטן זײַנע געדאַנקען דורך פּראָפּאַגאַנדע. ער איז בכלל נישט געווען געשאַפֿן צו זײַן אַן אַגיטאַטאָר אָדער אַ פֿאַלקס־פֿירער. אויסער דעם זענען זייער ווייניק מענטשן אין זײַן צײַט געווען ביכולת זיך צו דערהייבן צו זײַן פֿילאָזאָפֿיע און צו וואַגן צו טראַכטן אַזוי פֿרײַ ווי ער. אַלע זײַנע חברים פֿון ישיבה, אַפֿילו די פֿעאיקסטע פֿון זיי, זענען געווען נישט נאָר געטרײַע תּלמודיסטן, נאָר אויך באַגײַסטערטע מקובלים.

מ'רעכנט אַז די טענה אינעם חרם וועגן שפּינאָזאַ'ס "שרעקליכער אַפּיקורסות" האָט זיך באַצויגן צו זײַן ערשטן שריפֿט וועגן "גאָט, דעם מענטש און זײַן גליק." דער האַנטגעשריבענע קאָפּיעס פֿון דעם שריפֿט זענען אַרומגעגאַנגען צווישן זײַנע נאָענטסטע פֿרײַנד. ווען ער האָט געשריבן דעם טראַקטאַט ווייסט מען נישט, אָבער דאָרט זענען שוין אויסגעשטעלט די וויכטיגסטע יסודות פֿון זײַן פֿילאָזאָפֿיע, וואָס ער האָט שפּעטער סיסטעמאַטיש איבערגעגעבן אין זײַן הויפּטווערק, "די עטיק."

ווען ער האָט באַקומען די נײַעס וועגן דעם חרם, האָט ער עס, ווי מ'טענה'ט, אויסגעהערט גאַנץ גלײַכגילטיק. ער האָט נאָר באַמערקט אַז יעצט איז ער געצוואונגען צו טאָן דאָס וואָס ער וואָלט סײַ ווי געטאָן. ער האָט געמיינט דערמיט אַז ער וועט אין יעדן פֿאַל באַקאַנט מאַכן זײַנע געדאַנקען דורך שריפֿטן. אָבער ווען די מנהיגים פֿון דער אַמסטערדאַמער קהילה האָבן זיך געוואָנדן צו די שטאָט־באַאַמטע, אַז מ'זאָל אים אויף אייביק פֿאַרטרײַבן פֿון אַמסטערדאַם, האָט ער שוין נישט געשוויגן. ער האָט אַרײַנגעשיקט אַ פּראָטעסט, אין וועלכן ער האָט זייער מוטיק און געשיקט פֿאַרטיידיגט דאָס רעכט פֿון יעדן בירגער צו האָבן פֿולע רעליגיעזע פֿרייהייט. דאָס איז געווען אַ רעכט

וואס איז דעמאלט נאך אין ערגעץ נישט געווען אנערקענט אין געזעץ. אין דעם פראטעסט האט ער שוין אויסגעדריקט די געדאנקען וועגן פרייהייט פון קריטיק און רעליגיע וואס ער האט שפעטער אזוי שטארק אנטוויקלט אין זיין "טעאלאגיש־פאליטישן טראקטאט." פאר דער פרייהייט האט ער זיך געלאזט אריינלייגן אין חרם און אפגעזונדערט ווערן פון זיינע חברים און אפילו פון זיינע עלטערן און שוועסטער. פאר דער פרייהייט האט ער געליטן זיין גאנצן לעבן. און צו פארטיידיגן די פרייהייט האט ער געשריבן דעם "טעאלאגיש־פאליטישן טראקטאט," וואס האט נישט אומזיסט געמאכט אזא שטורעם אין דער וועלט און אויפגעוועקט קעגן אים דעם צארן פון אלע גייסטליכע.

די שטאט־באאמטע האבן איבערגעגעבן די בקשה פון דער אידישער קהילה צום באשלוס פון די פראטעסטאנטישע גייסטליכע, ווייל דאס איז געווען א רעליגיעזע פראגע. די גייסטליכע האבן זיך אויסגעדריקט לטובת די רבנים'ס מיינונג. מ'ווייסט נישט זיכער צי מ'האט טאקע באשלאסן צו פארטרייבן שפינאזא. אין יעדן פאל רעכנט מען אז דער באשלוס איז געווען גילטיג נאר פאר עטליכע חדשים, ווייל שפינאזא איז שפעטער געווען א סך מאל אין אמסטערדאם אן שום שטערונגען.

פרק ה

שפינאזא'ס איינזאמער לעבן נאך דעם חרם

אין דער צייט ווען מ'האט אים אריינגעלייגט אין חרם, האט שפינאזא, ווי געזאגט, געוואוינט ביי א קריסטליכן פריינד אין א דארף. דארט האט ער פארברענגט פיר יאר, און דערנאך איז ער מיט זיין בעל־אכסניה אריבערגעפארן צום שטעטל ריינבורג, וואו ס'איז געווען דער צענטער פון דער סעקטע קאלעגיאנטן. אין די צוויי ערטער, וואו ער האט פארברענגט אכט יאר, פון 1656 ביז 1664, האט ער ווייטער געלערנט פילאזאפיע ווען ער האט נאר געהאט צייט נאך זיין שווערער ארבעט פאר פרנסה. נאך אין אמסטערדאם האט ער זיך אויסגעלערנט צו שלייפן אפטישע גלעזער, כדי צו קענען לעבן זעלבסטשטענדיג פון זיין ארבעט. וואס פאר מיינונגען ער זאל נאר געהאט האבן וועגן תלמוד, האט ער זיכער געהאלטן פון איין תלמודישן פארשריפט: אז א געלערנטער, א למדן, דארף קענען עפעס א מלאכה. דאס שלייפן גלעזער האט שפינאזא מסתמא אויסגעקליבן ווייל ער האט זיך שטארק אינטערעסירט אין פיזיק און ספעציעל אין אפטיק. זיינע פריינד פלעגן פארקויפן זיינע געשליפענע גלעזער. וויבאלד ער איז געווארן א מייסטער אין זיין פאך, איז נישט געווען שווער צו טרעפן קונים פאר זיי. ער איז גערעכנט געווארן אלס איינער פון די בעסטע אפטיקער אין האלאנד.

בייטאג פלעגט ער שלייפן גלעזער, און ביינאכט ליינען אדער שרייבן. אזוי האט ער געלעבט ארעם און איינזאם, אבער זייער רואיג און אויך אומאפהענגיג, ווי אן אמת'ער פילאזאף. די קריסטליכע סעקטאנטן צווישן וועלכע ער האט געוואוינט זענען געווען זייער ערליכע און פשוט'ע מענטשן. וויבאלד זיי אליין האבן געליטן צוליב זייערע טיפע רעליגיעזע איבערצייגונגען, זענען זיי געווען טאלעראנט צו אנדערע. דעם ארעמען און

פארפאלגטן פילאזאף האבן זיי זייער געשעצט פאר זיין פשוט'ן און ערליכן לעבן. נאך ביז היינט ווערט דאס שמאלע געסל וואו ער האט געוואוינט גערופן "שפינאזא'ס גאס."

אין אזעלכע פשוט'ע אומשטענדן האט ער געהאט צייט צו לערנען און איבערטראכטן די פונקטן פון זיין פילאזאפיע. א טייל פון זיין פרייער צייט איז געגאנגען אויף שרייבן בריוו צו זיינע פריינד, תלמידים און געלערנטע. אייניגע פון די בריוו ווייזן אז אין אמסטערדאם איז דעמאלט געווען א גרופע אויפגעקלערטע יונגע מענטשן וואס האבן געלערנט פילאזאפיע אונטער זיין גייסטיגער הדרכה. ער פלעגט זיי אין בריוו ערקלערן פילאזאפישע פונקטן און איבערגעבן זיינע אייגענע קריטישע באטראכטונגען און מיינונגען. פון צייט צו צייט פלעגן אים באזוכן אייניגע פון זיינע תלמידים און אויך אויפגעקלערטע מענטשן וואס האבן געהערט פון אים און געוואלט זיך מיט אים באקענען און שמועסן וועגן רעליגיע און פילאזאפיע.

פאר אייניגע פון זיינע תלמידים האט ער צוזאמענגעשטעלט א קורץ לערנבוך פון דעקארט'ס פילאזאפיע. איינמאל, ווען ער איז געקומען פאר א קורצע צייט קיין אמסטערדאם, האבן אייניגע פריינד אים געדרוקט ער זאל צוגרייטן דעם לערנבוך צום דרוק און עס ארויסגעבן. ער האט נישט געוואלט, אבער זיי האבן אים געוויזן אז ווען דאס בוך וועט געדרוקט ווערן, וועט אים שפעטער זיין גרינגער צו פארעפנטליכן זיינע אייגענע פילאזאפישע שריפטן. דאס האט אים איבערצייגט, און אזוי איז ארויסגעקומען זיין טראקטאט וועגן דעקארט'ס פילאזאפיע. דאס בוך איז שפעטער איבערגעזעצט געווארן אויף האלענדיש. אין דער הקדמה וואס זיין תלמיד און פריינד מעיער האט געשריבן, ווערט בפירוש דערקלערט אז שפינאזא איז אין א סך פונקטן נישט מסכים מיט דעקארט; דאס ווייזט זיך אויך אינעם לערנבוך אליין. דאך האט מען אים צוליב דעם בוך געהאלטן פאר א קארטעזיאנער, ווי מיר האבן שוין פריער דערמאנט.

פרק ו

דער טעאלאגיש־פאליטישער טראקטאט

מיט זיין אייגענעם קריטישן ווערק און זיינע פרייע מיינונגען איז ער ערשט ארויס פאר דער וועלט אין 1670, ווען זיין בארימטער "טעאלאגיש־פאליטישער טראקטאט" איז ענדליך פארעפנטליכט געווארן. ער האט עס ווארשיינליך געשריבן ארום פינף יאר פריער, ווען ער איז אריבערגעפארן קיין ווארבורג, נישט ווייט פון האאג. דארט האבן שוין די קריסטן וואס האבן געהערט צו דער הערשנדיגער פראטעסטאנטישער קירכע געקוקט אויף אים מיט פיינטליכע אויגן. ס'האבן זיך אפילו געפונען 53 פרומע קריסטן וואס האבן אונטערגעשריבן א פראטעסט קעגן אים אלס א גאטלאזן מענטש. "דער שפינאזא," האבן זיי גע'מסר'ט, "שטאמט פון אידן, אבער ער איז אן אטעאיסט, א פיינט פון יעדער רעליגיע, און בכלל א שעדליכער און געפערליכער מענטש". אבער אין האלאנד זענען די צייטן פון דער אינקוויזיציע גליקליכערהייט שוין געווען פארביי. רעליגיעזע פרייהייט איז אלץ מער אנערקענט געווארן דורך דער רעגירונג אונטער דער פירונג פון

אזא ערליכן און דעמאקראטישן פאליטיקער ווי יאן דע וויט, וואס איז אויך געווען פריינדליך צו שפינאזא. דערפאר האט מען אים דאך געלאזט וואוינען און ארבעטן אין וואָרבורג.

אין יענער צייט האבן האלאנד און ענגלאנד געפירט א מלחמה צוליב זייערע האנדלס־אינטערעסן. שפינאזא, וואס האט זייער ליב געהאט האלאנד און געשעצט דעם דעמאקראטישן פירער יאן דע וויט, האט סימפאטיזירט מיט די האלענדער אין זייערע קאמפן קעגן שפאניע, ענגלאנד און פראנקרייך. אבער אין א בריוו צו איינעם פון זיינע פארערער דריקט ער זיך אזוי אויס וועגן דער מלחמה:

"דער גאנצער שטורעם רופט ביי מיר ארויס נישט קיין געלעכטער און נישט קיין טרערן, נאר ערנסטע געדאנקען און א שטרעבונג צו פארשן די מענטשליכע נאטור. איך האלט נישט אז מ'קען אפלאכן פון דער מענטשליכער נאטור, און נאך ווייניגער אז מ'דארף זי באקלאגן. ווייל איך רעכן אז מענטשן, ווי אלעס אנדערש, זענען בלויז א טייל פון דער נאטור. און איך ווייס נישט ווי יעדעס טייל פון דער נאטור שטימט מיטן גאנצן, און ווי ווייט איין טייל איז אפהענגיג פון די אנדערע".

אין דעם זעלבן בריוו דערציילט ער אז ער שרייבט א "טעאלאגיש־פאליטישן טראקטאט," א ווערק ביי וועלכן ער לאכט אפט און ערגערט זיך נאך אפטער בשעת'ן שרייבן. ער האט זייער גוט געוואוסט אז דאס בוך וועט אויפוועקן א שטורעם פון פראטעסטן און געוואלדן אין דער רעליגיעזער וועלט. דערפאר האט ער נישט אונטערגעשריבן זיין נאמען. מ'האט אפילו געגעבן א פאלשן נאמען פון דעם דרוקער און דער שטאט אויפן שער־בלאט. ס'האט געהייסן אז דער "טעאלאגיש־פאליטישער טראקטאט" איז ארויסגעגעבן געווארן דורך הענריך קאנראד אין האמבורג, בשעת אין אמת'ן איז עס געדרוקט געווארן ביי קריסטאף קאנראד אין אמסטערדאם. אבער באלד האט מען דערגאנגען דעם שרייבער'ס נאמען, ווייל שפינאזא האט עס בכלל נישט געהאלטן בסוד. ער אליין האט נישט מורא געהאט צו געבן זיין נאמען. ווי ס'ווייזט אויס, האט מען פרובירט אפצונארן די גייסטליכע, כדי זיי זאלן נישט אטאקירן די האלענדישע רעגירונג און ספּעציעל יאן דע וויט, וואס האט באשיצט דעם פרייען פילאזאף.

דעם בוך'ס פולער טיטל האט געלויטעט: "טעאלאגיש־פאליטישער טראקטאט, וואס אנטהאלט געוויסע באטראכטונגען אין וועלכע עס ווערט באוויזן אז פרייהייט פון טראכטן קען ערלויבט ווערן אן שום שאדן פאר פרומקייט; און אז מ'קען זי נישט אונטערדריקן אן א סכנה פאר פרייהייט און פאר פרומקייט".

דאס בוך האט ער געשריבן מיטן הארץ און אפילו מיט ליידנשאפט. דער טיפער דענקער האט זיך אין א סך פלעצער געוויזן אלס א באגייסטערטער און מוטיגער קעמפער פאר פרייהייט. ער איז מיט פייער ארויסגעטרעטן קעגן אלע רעאקציאנערן און גייסטליכע וואס פארפאלגן יעדן פרייען געדאנק און ווילן צווינגען אלע מענטשן נישט אנדערש צו גלייבן און טראכטן ווי זיי. דערנאך האט ער פרובירט צו ווייזן אז פאר דער מדינה איז שעדליך אונטערצודריקן די פרייהייט פון געדאנק און ווארט. געזעצן וואס צווינגען מענטשן צו רעדן און האנדלען קעגן זייערע איבערצייגונגען, האט ער געזאגט, מוזן נאר

אנטוויקלען פאלשקייט און צביעות, און דערמיט אונטערגראבן דעם יסוד פון א ריכטיגער געזעלשאפט.

ווען ער רעדט וועגן די רדיפות קעגן געוויסע סעקטעס, פרעגט ער אין איין פלאץ: "איז דאס דען נישט אן אומגליק פאר דער מדינה, ווען ערליכע מענטשן וואס קענען נישט טראכטן ווי אנדערע און קענען זיך נישט פארשטעלן, ווערן ארויסגעטריבן פון לאנד? איז דאס נישט אן אומגליק ווען מענטשן וואס זענען נישט שולדיג אין קיין פארברעכן אדער שלעכטע האנדלונגען ווערן דערקלערט אלס פיינט פון דער מדינה און ווערן אומגעברענגט? און ווען דער עקזעקוציע־פלאץ, וואס דארף איינשרעקן פארברעכער, ווערט פארוואנדלט אין א טריבונע פון וועלכער מ'ווייזט די בירגער ביישפילן פון מוט און געהויבענער זעלבסט־אויפאפערונג? מענטשן וואס זענען זיכער אין זייערע איבערצייגונגען האבן נישט מורא פארן טויט און בעטן נישט קיין רחמנות. זיי האבן נישט די געוויסנס־ביסן וואס קומען פון א פארברעכן, און האלטן עס נישט פאר א שטראף, נאר פאר אן ערע און גרויסקייט צו שטארבן פאר א גוטע זאך".

דאס זענען ווערטער פון א פייערדיגן רעוואלוציאנער. אבער נישט דערפאר האט מען אים אטאקירט מיט א ווילדן צארן פון אלע זייטן. מ'וואלט אים מוחל געווען אלע זיינע דרייסטע מסקנות וועגן דעם נוצן פון געוויסנס־פרייהייט, ווען ער וואלט נישט אין דער זעלבער צייט קריטיקירט די ביבל אליין און דערקלערט אז ער גלייבט נישט אין נסים, נבואה און געטליכער התגלות. מ'האלט אים מיט רעכט פארן פאטער פון ביבל־קריטיק אויפן יסוד פון גראמאטיק און שפראך, ווייל ער האט א סך פונקטן צום ערשטן מאל אויפגעוויזן און פעסטגעשטעלט. די ביבל האט ער באטראכט פשוט אלס א בוך וואס אנטהאלט די געשיכטע, אמונה, מנהגים און געזעצן פון אידן. געשטיצט אויף זיין גרונטליכער קענטעניש פון לשון הקודש און אידישער ליטעראטור, האט ער פרובירט צו ווייזן אז אין דער ביבל געפינען זיך א סך טעותים פון די איבערשרייבער, א סך צוגעלייגטע און פארדרייטע פסוקים, און אז די הייליגע כתבים זענען נישט די ארבעט פון די אנגענומענע מחברים. אפילו די עשרת הדברות, לויט זיין טענה, זענען נישט געבליבן אין זייער אריגינעלער פארם. דערביי האט ער גענוצט א סך אומקלארע רמזים פונעם אבן עזרא, וואס זענען געווארן קלאר אין זיין קאפ.

מיר קענען זיך דא נישט ארייגלאזן אין די פרטים פון שפינאזא'ס קריטישע פארשונגען. נישט נאר ווייל דאס וואלט פארנומען צופיל פלאץ, נאר אויך ווייל אין אונזער צייט האט מען שוין געמאכט ריזיגע פארשריט אין קריטישע פארשונגען וועגן רעליגיעס און אלע הייליגע כתבים. דער "טעאלאגיש־פאליטישער טראקטאט" האט בעיקר א גרויסן היסטארישן ווערט אלס דעם אנפאנג פון א פרייער באטראכטונג פון דער ביבל.

אבער אינעם 17טן יארהונדערט זענען דאס געווען פשוט רעוואלוציאנערע דערקלערונגען. די גייסטליכע האבן דערקלערט אז "שפינאזא האט געעפנט די טירן פון גיהנום און ארויסגעלאזט אלע טייוולען אויף דער זינדיגער מענטשהייט." "אומגעהערט! שרעקליך! הימל־שרייענד"! האבן זיי געוואלדעוועט און אויסגעגאסן זייער צארן אויפן ארעמען פילאזאף. איינער האט אים באצייכנט אלס"דער פאלשער לערער, וואס איז געבוירן

געוואָרן צום אונטערגאַנג פֿון רעליגיע און מדינה. "אַן אַנדערער האָט דערקלערט אַז" דאָס בוך איז פֿול מיט אַנטדעקונגען וואָס מ'האָט נאָר געקענט שעפּן אין גיהנום. "אַ דריטער האָט געשריבן": דער גאָטלאָזער שרײַבער איז אין זײַן חוצפּה און אַפּיקורסות אָנגעקומען אַזוי ווײַט, אַז ער טענה'ט אַז די נבֿואות זענען נאָר געגרינדעט אויף די פֿאַלשע אײַנבילדונגען פֿון די נבֿיאים. די נבֿיאים האָבן זיך, כּלומרשט, גענאַרט, אַזוי ווי די אַפּאָסטלען. ביידע, זאָגט ער, האָבן נאָר געשריבן לויט זייער נאַטירליכן פֿאַרשטאַנד, אָן שום התגלות אָדער הימלישער אַרײַנמישונג. נאָך מער, ער זאָגט אַז זיי האָבן נאָר פּרובירט צוצופּאַסן די רעליגיע צו די באַגריפֿן פֿון זייער צײַט, און דערפֿאַר האָט יעדער היינט דאָס רעכט צו טײַטשן די הייליגע כּתבֿים לויט זײַן אייגענעם פֿאַרשטאַנד".

די געוואַלדן קעגן דעם "טעאָלאָגיש־פּאָליטישן טראַקטאַט" זענען געוואָרן אַזוי גרויס אַפֿילו אין האָלאַנד, אַז באַלד נאָך דעם שרעקליכן טויט פֿון יאַן דע וויט האָט מען דאָס בוך פֿאַרבאָטן. ס'האָבן זיך אָבער דאָך געפֿונען אַ סך לייענער, אַזוי אַז אין 1673 האָט מען דאָס פֿאַרבאָטענע בוך איבערגעדרוקט אונטער אויסגעטראַכטע נעמען: "די ערשטע זאַמלונג פֿון די היסטאָרישע ווערק פֿון דאַניעל גענזיוס," "נײַע טעאָריע פֿון אַלגעמיינער מעדיצין, פֿון פֿראַנציסק דע־לאַ־באַה־סילוואַ," און "זאַמלונג פֿון כירורגישע ווערק פֿון הענריקוס דע־ווילאַקאַרטאַ, פּערזענליכער דאָקטאָר פֿון די קעניגן פֿיליפּ דער פֿערטער און קאַרל דער צווייטער." דעם נאָמען פֿונעם קעניגליכן דאָקטאָר האָט מען מסתּמא אויסגעקליבן כּדי מ'זאָל קענען אַרײַנשמוגלען שפּינאָזאַ'ס ווערק אויך אין שפּאַניע.

עטלעכע פֿרײַנד האָבן געוואָלט דרוקן אַן האָלענדישע איבערזעצונג פֿונעם "טעאָלאָגיש־פּאָליטישן טראַקטאַט," וואָס איז, ווי אַלע אַנדערע ווערק פֿון שפּינאָזאַ, געשריבן געוואָרן אויף לאַטײַן. אָבער דער פֿילאָזאָף, וואָס האָט געזען וואָס פֿאַר אַ שטורעם זײַן בוך האָט געמאַכט אַפֿילו צווישן געבילדעטע מענטשן, האָט געבעטן אַז מ'זאָל עס נישט טאָן, ווײַל די איבערזעצונג וועט זיכער ווערן פֿאַרבאָטן. ערשט עטליכע יאָר נאָך זײַן טויט זענען אַרויסגעקומען איבערזעצונגען פֿונעם "טעאָלאָגיש־פּאָליטישן טראַקטאַט" אויף פֿראַנצויזיש, ענגליש און האָלענדיש.

פּרק ז

זײַן אײַדעלע אָפּזאָג צו ווערן פּראָפֿעסאָר אין היידעלבערג

שפּינאָזאַ האָט קיינעם נישט געענטפֿערט. אַ סך אַטאַקעס אויפֿן "טעאָלאָגיש־פּאָליטישן טראַקטאַט" זענען געווען אַזוי נאַריש און לעכערליך, אַז ער האָט זיי אַפֿילו נישט געוואָלט איבערלייענען. ער האָט ווײַטער שווער געאַרבעט צו פֿאַרענדיקן "די עטיק," אין וועלכער ער האָט אַנטוויקלט זײַן גאַנצע פֿילאָזאָפֿיע. אין דער צײַט ווען אַלע גײַסטליכע האָבן אים ביטער אַטאַקירט און באַשמוצט, און אַפֿילו עטליכע פֿון זײַנע פֿריערדיקע פֿאַרערער האָבן זיך אָפּגעקערט פֿון אים ווײַל זיי האָבן מורא געהאַט פֿאַר זײַן ראַדיקאַלער קריטיק, איז ער אוודאי געווען נישט ווייניק איבעראַשט צו באַקומען אַן אײַנלאַדונג אין נאָמען פֿונעם זייער ליבעראַלן קורפֿירסט קאַרל לודוויג. דער קורפֿירסט האָט אונטערגעשטיצט

פילאזאפן און געלערנטע, און האט אים פארגעשלאגן אנצונעמען די שטעלע פון פראפעסאר פון פילאזאפיע אין היידעלבערגער אוניווערסיטעט. ער וואלט עס אפשר אנגענומען ווען אינעם איינלאדענונגס־בריוו וואלט נישט געשטאנען די פאלגנדע פראזע: "איר וועט האבן פולע פרייהייט צו פילאזאפירן, אבער דער גנעדיגער קורפירסט האפט אז איר וועט דאס נישט נוצן צו שאקלען די יסודות פון דער מלוכה'ס רעליגיע".

דער איידעלער פילאזאף האט זייער גוט פארשטאנען אז דאס מיינט מאכן פשרות מיט זיין געוויסן און נישט ארויסזאגן דעם פולן אמת, פאר וועלכן ער האט אזוי שווער געקעמפט און אזוי פיל געליטן. דערפאר האט ער געשיקט דעם פאלגנדן ענטפער, וואס ווייזט דאס בעסטע זיין איידלקייט און פרייען גייסט:

"ווען איך וואלט אמאל געטראכט צו ווערן א פראפעסאר אין סיי וועלכן אוניווערסיטעט, וואלט איך זיכער נישט געוואונטשן א בעסערע שטעלע ווי דער גנעדיגער קורפירסט שלאגט מיר פאר, ספעציעל ווייל מ'ערלויבט מיר פילאזאפישע פרייהייט. אבער וויבאלד איך האב קיינמאל נישט געהאט די כוונה ארויסצוטרעטן אלס אן עפנטליכער לערער, האב איך, ווי פיל איך האב עס נאר איבערגעטראכט, נישט געקענט באשליסן אויסצונוצן אזא גליקליכע געלעגנהייט. ערשטנס מיין איך אז די אויפגאבן פון א פראפעסאר וועלן מיר שטערן אין מיין ווייטערדיגער פילאזאפישער ארבעט. צווייטנס ווייס איך נישט אין וועלכע גרענעצן די ערלויבטע פרייהייט צו פילאזאפירן דארף בלייבן, כדי נישט אויפצוּוועקן א חשד אז איך וויל אטאקירן די מלוכה'ס רעליגיע.

"די סיבה פון מחלוקת וועגן רעליגיעזע פראגן ליגט געוועהנליך נישט אזוי שטארק אין דעם הייסן רעליגיעזן געפיל, ווי אין פארשידענע פשוט'ע מענטשליכע ליידנשאפטן און אויך אין דעם גייסט פון סתירה, צוליב וועלכן אפילו ריכטיגע זאכן ווערן פארדרייט און פארדאמט. וויבאלד איך האב דורכגעמאכט אזעלכע אומאנגענעמליכקייטן אפילו אין מיין איינזאמען לעבן, האב איך נאך מער סיבה מורא צו האבן פון זיי ווען איך וועל פארנעמען א הויכע שטעלע.

"דערפון קענט איר זען, געשעצטער הער, אז נישט די האפענונג אויף א בעסערער לאגע האלט מיך צוריק, נאר בלויז מיין ליבע צו רואיגקייט. איך האף עס איז א געוויסער מאס צו פארזיכערן דורך זיך צוריקצוהאלטן פון עפנטליכע לעקציעס. דערפאר בעט איך מיט דרך ארץ דעם גנעדיגן קורפירסט ער זאל אזוי גוט זיין מיך צו באפרייען פון דער שטעלע וואס ער האט פאר מיר באשטימט".

דער בריוו ווייזט נישט נאר אז שפינאזא האט נישט געוואלט אויסטוישן זיין ארעמע פרייהייט פאר א גוט־באצאלטע אפיציעלע שטעלע, וואו ער וואלט זיך געפילט באגרעניצט טראץ דער דערלויבעניש פריי צו לערנען זיין פילאזאפיע. ער ווייזט אויך אז ער האט מער פון אלעס געשעצט א רואיג לעבן. אין יענע צייטן האבן שרייבער און פילאזאפן נישט געקענט פארדינען פרנסה פון זייער פעדער. זיי האבן נאך געדארפט אנקומען צו רייכע שטיצער פון קונסט און וויסנשאפט כדי צו קענען דרוקן זייערע ווערק. אין אזעלכע צייטן האט מען טאקע געדארפט זיין אזא הייליגער מענטש ווי שפינאזא כדי זיך אפצוזאגן פון א שטעלע וואס וואלט אים געברענגט כבוד און א לעבן אן מאטעריעלע

דאגות. אנדערע פילאזאפן און געלערנטע וואלטן זיך אנגעכאפט אין אזא שטעלע מיטביידע הענט. נישט נאר לייבניץ, וואס האט זיך גע'חנפ'ט צו פירסטן און גלחים און זיך איבערגעשטרענגט כדי צוצולייגן צו זיין נאמען, א נאמען וואס איז מיט רעכט בארימט אין דער וועלט־געשיכטע, דעם טיטל "באראן" מיט א"פאן," וואלט מיט פארגעניגן אנגענומען צו זיין פראפעסאר אין היידעלבערג; אפילו דעקארט וואלט עס אנגענומען.

ווען שפינאזא האט אפגעווארפן אזא גוטע און בכבוד'יגע שטעלע, האט ער געוואוינט אין א פענסיאן ביי אן אלמנה אין האאג. אבער זיין געלט איז געווען אזוי ווייניג, אז ער האט באלד געמוזט אריבערציען צום ארעמען מאלער וואן דער ספיק, ביי וועמען ער האט געוואוינט ביז זיין טויט.

פרק ח

ער לערנט וועגן פארגעניגן, אבער לעבט ווי א פרוש

זיינע נאענטסטע פריינד האבן דערציילט אז איינמאל איז ער דריי חדשים כסדר נישט ארויס פון זיין צימער. כדי זיך אביסל אפצולענקען און צו באפרייען זיין מוח פון פילאזאפישע געדאנקען, פלעגט ער ליב האבן צו באטראכטן דעם קאמף צווישן פליגן און שפינען אונטער א מיקראסקאפ. אמאל פלעגט ער צייכענען מיט א בליי בילדער, ספעציעל פארטרעטן פון זיינע פריינד און פון די פאלקס־פירער וואס ער האט געקענט. זיינע פארטרעטן האבן גוט אפגעשפיגלט די מענטשן וואס ער האט געצייכנט. איינמאל האט ער געמאלן זיך אליין, קוקנדיג אין א שפיגל, אינעם קאסטיום פונעם בארימטן נעאפאליטאנער פישער מאזאניעלא, וואס האט געפירט אן אויפשטאנד קעגן דעם קעניג און איז דערמארדעט געווארן אין 1647. מסתמא איז שפינאזא געווען אין א גוטער שטימונג אדער פשוט געוואלט מאכן א וויץ ווען ער האט זיך אזוי אפגעמאלן. די ראלע פונעם פייערדיגן רעוואלוציאנער מאזאניעלא האט, פארשטייט זיך, נישט געפאסט פאר אזא רואיגן פילאזאף. אבער ס'איז מעגליך אז ער האט סימפאטיזירט מיט מאזאניעלא, ווייל ער האט בכלל סימפאטיזירט מיט דעמאקראטישע פאלקס־פירער. אין זיינע געדאנקען איז ער זיכער געווען א רעוואלוציאנער.

אייניגע פון זיינע פריינד און פארערער האבן אים אפט פארגעשלאגן שטיצע, אבער ער האט זיך שטענדיג אפגעזאגט, זאגנדיג אז ער האט גענוג פון זיין ארבעט. אפילו ווען מ'פלעגט אים איינלאדן צו א גוטער סעודה, פלעגט ער זיך אפזאגן, כאטש אפט האט ער נישט געהאט מער ווי א מילכיגע זופ און א שטיקל ברויט מיט אביסל ביר פארן גאנצן טאג. ער איז אויך געגאנגען ארעם אנגעטאן. זיין כאלאט איז געווען אויסגעטראגן און אויף געוויסע פלעצער צעריסן.

סימאן דע וריס, איינער פון זיינע בעסטע נאכפאלגער און געטרייעסטע פריינד, האט זיך געבעטן ביי אים ער זאל אננעמען א מתנה פון 2,000 גולדן. אבער ער האט זיך אפגעזאגט מיט דער באמערקונג אז ער האט גענוג פאר זיינע באדערפעניש, און אז אזא גרויסע סומע געלט וואלט אים נאר געשטערט אין זיין ארבעט. דע וריס איז געשטארבן א קורצע

צייט דערנאך. ער האט געוואלט איבערלאזן זיין גאנצן פארמעגן פאר זיין געשעצטן לערער, אבער שפינאזא האט אים געבעטן דאס נישט צו טאן און צו שרייבן א צוואה לטובת זיין ברודער, דעם געזעצליכן יורש. דע וואריס האט אים געפאלגט, אבער אין דער צוואה האט ער איינגעשריבן אז מ'זאל געבן שפינאזא א יערליכע פענסיע פון 500 גולדן. דער פילאזאף האט זיך אין אנפאנג אפגעזאגט אויך פון דער ירושה, כאטש דעמאלט האט ער שוין בכלל נישט געהאט קיין כח צו שלייפן גלאז, און די שווינדזוכט האט אים אלץ שטארקער געטריבן צום קבר. אבער דער יורש, וואס האט אים אויך פארערט, האט אזוי שטארק געדרוקט אז ער האט צום סוף אנגענומען די פענסיע. שפעטער האט ער אבער געזאגט אז 500 גולדן איז צופיל פאר אים, און נישט גענומען מער ווי 300 גולדן. ארום יענער צייט האט ער אויך געהאט נאך א קליינע פענסיע וואס דער איידעלער יאן דע וויט האט אים איבערגעלאזט.

דאס איז געווען א גרויסע הילף אין די לעצטע יארן פון זיין לעבן, ווען די שווינדזוכט האט אים אזוי אויסגעצערט אז ער האט זיך קוים געקענט האלטן אויף די פיס.

אזוי האט ער געלעבט זיין גאנצן לעבן ווי א פרוש, אין גרויס דחקות, כאטש ער האט בכלל נישט געהאלטן אז א מענטש דארף זיך פייניגן און ליידן אויף דער וועלט. פארקערט, ער האט געלערנט אז דער מענטש דארף זוכן געזונטע פארגעניגנס און הנאה האבן פון דער וועלט. אין איין פלאץ אין זיין "עטיק" שרייבט ער דערוועגן:

"נאר א פינסטערער און טרויעריגער איבערגלויבן קען אונז שטערן הנאה צו האבן. מיין מיינונג איז: קיין שום גאט און קיינער אנדערש, אויסער די וואס האבן אונז פיינט, קען נישט האבן הנאה פון מיין שוואכקייט, פון מיינע צרות, און רעכענען פאר א גוטע זאך די טרערן, שרעק, וויינען און אזוי ווייטער, וואס זענען סימנים פון א שוואכער נשמה. פארקערט, וואס מער פארגעניגן מיר האבן, אלץ מער דערגרייכן מיר שלימות. דאס הייסט אז מיר ווערן נויטווענדיג מער באטייליגט אין דער געטליכער נאטור. דערפאר איז די אויפגאבע פון א חכם צו נוצן די זאכן און פון זיי הנאה צו האבן ווי ווייט מעגליך, אבער נישט ביז איבערזעטיגקייט, ווייל דאן איז דאס שוין נישט קיין הנאה. א קלוגער מענטש, זאג איך, דארף זיך דערפרייען און אויפהאלטן מיט אנגענעמע עסן און טרינקען, מיט שמעקן און מיט דער שיינקייט פון בליהנדע פלאנצן, מיט שיינע קליידער, מוזיק, שפילן און קערפערליכע איבונגען, מיטן טעאטער און אנדערע אזעלכע זאכן וואס יעדער קען נוצן אן שאדן פאר אן אנדערן. דער מענטשליכער קערפער איז צוזאמענגעשטעלט פון א סך טיילן מיט פארשידענע נאטורן, וואס דארפן שטענדיג נייע און פארשידענע נערונג, כדי דער קערפער זאל לויט זיין טבע זיין פעאיג צו אלעס וואס קען ארויסקומען פון זיין נאטור, און כדי די נשמה זאל אויך קענען אויפנעמען און פארשטיין א סך זאכן".

אין דעם פונקט האט שפינאזא זיך נישט געהאלטן צו זיין אייגענער לערע. נאר אין דער פראגע פון הנאה פונעם לעבן האט ער אין פראקטיק זיך אפגעטיילט פון זיין טעאריע. ער האט צופרידן געלעבט אן פארגעניגנס, און אליין האט ער נישט דערפילט דאס וואס ער האט געהייסן פאר א געווענליכן מענטש אינעם מאטעריעלן לעבן. ער האט אפילו געדארפט זיין קארג, כדי צו קענען האלטן די נשמה אין גוף און נישט צו בלייבן א בעל־

חוב. ער האט נישט געוואלט זיין ווי"א שלאנג וואס האלט איר עק אין אירע אייגענע ציין," ווי ער האט זיך אליין אמאל אויסגעדריקט אין א וויץ.

די סיבה פון דער סתירה צווישן טעאריע און פראקטיק קענען מיר נאר פארשטיין דורך שפינאזא'ס זעלטענער באשיידנקייט, זיין אפגעזונדערטקייט פון דער געזעלשאפט, זיין געוואוינהייט צו לעבן אין ארעמקייט און זיך צו באגענוגן מיט וויינ‍יג, זיין איידעלן וואונטש צו זיין אינגאנצן אומאפהענגיג און צו לעבן נאר פון די פרוכטן פון זיין ארבעט, און ספעציעל זיין ליבע צו פילאזאפיע און וויסנשאפט. די אידן האבן אים אפגעשטויסן, און צו די קריסטן האט ער זיך נישט צוגעשטעלט, אויסער צו עטליכע איינצלנע מענטשן. זיין "עטיק" ווייזט אז דאס גרעסטע פארגעניגן האט ער געהאט ווען ער האט זיך געקענט אינגאנצן פארטיפן אין זיינע געהויבענע געדאנקען וועגן גאט, נאטור און מענטשן. מ'קען זאגן וועגן אים אז ער האט געלעבט אין זיין פילאזאפיע.

פרק ט

שפינאזא'ס פאליטישע איבערצייגונגען און טויט

אין אלע אנדערע הינזיכטן איז שפינאזא געבליבן געטריי סיי צו זיין אייגענער נאטור און סיי צו זיינע פילאזאפישע און געזעלשאפטליך־פאליטישע איבערצייגונגען. אין זיין "טעאלאגיש־פאליטישן טראקטאט" האט ער געלערנט אז יעדער בירגער איז פארפליכטעט צו קעמפן קעגן אומרעכט און פאלשקייט מיט אלע מעגליכע געזעצליכע מיטלען. ער אליין האט אזוי געטאן ווען ער האט נאר געהאט די געלעגנהייט.

מיר האבן שוין פריער געוויזן אז ער האט אין נאמען פון פרייהייט שטארק פראטעסטירט קעגן דעם באשלוס אים צו פארטרייבן פון אמסטערדאם. אזוי איז ער אויך געשטאנען פאר זיין רעכט נאך זיין פאטער'ס טויט, ווען זיינע שוועסטער האבן זיך אפגעזאגט צו געבן אים א חלק פון דער ירושה, מיט דער טענה אז דורכן חרם האט ער פארלוירן אלע בירגערליכע רעכטן. מיר ווייסן שוין אז ער האט זיך בכלל זייער וויי‍ניג געקימערט וועגן געלט. זיין פאטער'ס ירושה איז אויך געווען זייער קליין, און ווען ער האט געוואונען דעם געריכט־פראצעס, האט ער געגרן אליין אוועקגעגעבן זיין חלק צו זיינע שוועסטער. אבער ער האט געהאלטן פאר נויטיג אנצוהייבן דעם פראצעס פון פרינציפ, כדי צו באשטימען דורכן געריכט אז א חרם איז נישט גילטיג אין פאליטישע און בירגערליכע ענינים. ווען זיינע שוועסטער וואלטן נישט געגעבן דעם חרם אלס סיבה פארוואס זיי ווילן אים נישט געבן א חלק, וואלט ער זיכער קיינמאל נישט אנגעהויבן א פראצעס דערוועגן.

זיין בעל־אכסניה, דער ערליכער מאלער וואן דער ספיק, האט דערציילט אז דער פילאזאף איז געווען אזוי אויפגערעגט און צוקאכט ווען ער האט געהערט וועגן דעם טראגישן סוף פון זיין פריינד יאן דע וויט, אז ער האט געוואלט ארויסלויפן אויף א עפנטליכן פלאץ אין האאג און אויפקלעבן א פראקלאמאציע קעגן דעם ווילדן המון וואס האט דערמארדעט דעם איידעלן פאליטיקער. אין דער פראקלאמאציע, וואס ער האט געשריבן אין איילעניש און מיט דער גרעסטער אויפרעגונג, האט ער גערופן די מערדער און די פאליטישע

קעגנער פון יאן דע וויט "די נידעריגסטע בארבארן." וואן דער ספּיק האט דערקלערט דעם פֿילאזאף אז ער שפּילט מיט זיין לעבן אויב ער וועט אויפקלעבן די פּראקלאמאציע. אבער שפּינאזא האט אים נישט געהערט און האט זיך געאיילט ארויסצוגיין אין גאס. כדי אים אפּצוהאלטן פון אזא געפערליכן שריט, האט וואן דער ספּיק אים פּשוט פארשלאסן אין זיין צימער.

דער מארד פון יאן דע וויט איז געווען אזא ווילד פארברעכן, אז אלע פריינד פונעם פאלק זענען געווארן אויפגעבראכט. ער איז געווען איינער פון די איידעלסטע מענטשן פון זיין צייט און אויך א זייער פעאיגער פאליטיקער. צוואנציק יאר איז ער געווען האלאנד'ס הויפּט־מיניסטער און דער פירער פון דער רעפּובליקאנער פּארטיי. אונטער זיין רעגירונג האט האלאנד דערגרייכט די העכסטע מדריגה פון איר מאכט. אבער אין 1672 איז האלאנד פּלוצלינג אטאקירט געווארן דורך א גרויסער פראנצויזישער ארמיי, וואס דער קעניג לודוויג דער פערצנטער האט געשיקט צו אונטערדריקן די רעפּובליק, דעם נעסט פון פרייהייט אין יענער צייט.

די האלענדישע רעגירונג האט נישט געהאט צייט זיך צוצוגרייטן. די פראנצויזישע ארמיי האט דעריבער מארשירט אן שטערונגען. יאן דע וויט האט זיך דעמאלט געמוזט נעמען צו דיפּלאמאטישע מיטלען. ער האט אנגעהויבן פארהאנדלען מיט פּרינץ קאנדע, דעם קאמאנדיר פון דער פראנצויזישער ארמיי. זיינע פּאליטישע קעגנער האבן דעמאלט פארשפּרייט פאלשע שמועות אז ער האט פארראטן דאס פאטערלאנד. א המון אנגעהעצטע גאסן־יונגען האט אים אטאקירט און דערשלאגן צום טויט ווען ער איז געגאנגען באזוכן זיין ברודער, וואס איז איינגעשפּארט געווארן מיט דער באשולדיגונג פון הויכפארראט.

ס'האט נישט פיל געפעלט אז שפּינאזא אליין זאל האבן אזא טראגישן סוף ווי זיין איידעלער פריינד און באשיצער יאן דע וויט. אין 1673, אין דער צייט פון דער מלחמה מיט פראנקרייך, האט שפּינאזא באקומען א בריוו מיט אן איינלאדענונג צו קומען צום הויפּטקווארטיר פון פּרינץ קאנדע, וואס האט אים געוואלט זען. דער בריוו איז געשריבן געווארן דורך א פריינד זיינעם, א קאלאנעל מיטן נאמען סטופּ, וואס האט געדינט אין דער פראנצויזישער ארמיי. דערפאר האט שפּינאזא אנגענומען די איינלאדענונג. אבער ס'איז אויך זייער מעגליך אז זיין רייזע האט געהאט א פּאליטישן ציל.

וואס ס'איז פארגעקומען אינעם פראנצויזישן הויפּטקווארטיר ווען שפּינאזא איז געקומען, ווייסט מען נישט ביזן היינטיגן טאג. וואן דער ספּיק האט שפּעטער דערציילט אז שפּינאזא האט אים געזאגט אז ער האט פּרינץ קאנדע נישט געטראפן, און אז דער מארשאל לוקסאמבור האט אים פארגעשלאגן אין דעם פּרינץ'ס נאמען צו ווידמען א ווערק דעם פראנצויזישן קעניג. דערפאר האט מען אים צוגעזאגט א פּענסיע פארן גאנצן לעבן. אבער וויבאלד שפּינאזא איז געווען זייער צוגעבונדן צו זיין פרייען פאטערלאנד און האט אויך פיינט געהאט דעם פראנצויזישן קעניג, האט ער זיך אפּגעזאגט. לויט פראנצויזישע באריכטן האט שפּינאזא עטליכע מאל געשמועסט מיט פּרינץ קאנדע אליין.

אבער ווי די מעשה דארט זאל נאר געוועזן זיין, איז זיכער אז ווען שפינאזא איז צוריקגעקומען קיין האאג, האט מען גלייך פארשפרייט צווישן דעם פשוט'ן פאלק א שמועה אז ער איז א פאררעטער און א פראנצויזישער שפיאן. וויבאלד זיין פריינדשאפט מיט יאן דע וויט איז געווען באקאנט, איז דער חשד קעגן אים געווארן נאך גרעסער. די קעגנער פון דע וויט'ס פארטיי האבן ווארשיינליך אונטערגעהעצט דעם המון קעגן דעם פילאזאף, און אייניגע האבן אנגעהויבן שרייען אז מ'דארף"מאכן אן עק צו אזא געפערליכן מענטש." וואן דער ספיק האט ערנסט מורא געהאט אז דער המון וועט אריינברעכן אין זיין הויז און דערמארדן שפינאזא. אבער דער פילאזאף האט אים רואיג בארואיגט.

"מאכט אייך נישט קיין דאגה וועגן מיר," האט ער געזאגט צו זיין בעל־אכסניה. "מיר איז זייער גרינג זיך צו פארענטפערן. א סך חשוב'ע בירגער און אייניגע מיטגלידער פון דער רעגירונג ווייסן פארוואס איך בין געפארן. אבער אויב עפעס וועט פאסירן, ווי נאר דער המון וועט זיך לאזן אויף אייער הויז, וועל איך ארויסגיין צו זיי, אפילו אויב זיי וועלן מיך וועלן אומברענגען ווי דעם אומגליקליכן דע וויט. איך בין אן ערליכער רעפובליקאנער און האב קיינמאל נישט געהאט אין זינען עפעס אנדערש ווי דעם נוצן און דעם נצחון פון מיין פאטערלאנד".

דאס ווייזט קלאר אז ער איז געשיקט געווארן דורך דער האלענדישער רעגירונג צו פרינץ קאנדע וועגן געוויסע מלוכה־ענינים. ווארשיינליך האט די רעגירונג אויך בארואיגט דאס פאלק וועגן שפינאזא'ס רייזע, ווייל מ'האט אים נישט אנגערירט און אים געלאזט פארענדיגן זיינע יארן אין רואיגקייט.

ס'איז אים שוין נישט געבליבן פיל צו לעבן. זיינע טעג זענען געווען געציילטע. די שווינדזוכט האט אינגאנצן אונטערגעגראבן זיין געזונט, טראץ דעם וואס ער האט זיך געהיטן ווי ווייט ער האט נאר געקענט. דער שטויב פונעם געשליפענעם גלאז האט אים זייער געשעדיגט און פארקירצט זיינע געציילטע יארן. אין זיינע בריוו האט ער מער ווי איינמאל דערמאנט אז ער ליידט פון בלוט־פארלוסט און פיבער וואס זענען פארבונדן מיט שווינדזוכט. זיינע פריינד האבן גוט געוואוסט אז ער וועט נישט לאנג ליידן אויף דער וועלט. איינער פון זיי האט אין יאנואר 1677 געשריבן צו לייבניץ: "איך האב מורא אז מיר וועלן באלד פארלירן שפינאזא". א חודש דערנאך איז דער גרויסער און איידעלער פילאזאף געשטארבן. נאך א טאג פאר זיין טויט איז ער אראפגעגאנגען צו זיינע בעלי־בתים כדי אביסל צו שמועסן מיט זיי, ווי ער פלעגט אפט טאן. אבער ער האט זיך שוין געפילט זייער שלעכט, ווייל ער האט ארויסגערופן זיין פריינד מעיער פון אמסטערדאם. עטליכע שעה נאכדעם וואס זיין פריינד איז געקומען, דעם 21סטן פעברואר 1677, האט ער ארויסגעלאזט דעם לעצטן אטעם פון זיינע אויסגעצערטע לונגען. איינער פון זיינע פיינט האט געשריבן אז "געלערנטע האבן זיך געקריגט צי אזא געפערליכער אטעאיסט האט פארדינט אזא גרינגן טויט."

עטליכע חדשים פאר זיין טויט איז אים פונקט אויסגעקומען צו זען א גרויסן און פרייליכן יום טוב פון דער אמסטערדאמער קהילה וואס האט אים אפגעשטויסן. דאס איז געווען די

עפענונג פון דער פראכטפולער שול וואס די פארטוגעזישע אידן האבן אויפגעבויט, אויף צו להכעיס אלע אינקוויזיציעס. הונדערט יאר פריער האט אין אמסטערדאם קיין איד נישט געטארט וואוינען, און די אינקוויזיציע האט דארט געהערשט מיט איר גאנצער שרעקליכער מאכט. אבער אינעם 17טן יארהונדערט איז דער פארשריט אין האלאנד שוין געווען אזוי גרויס, אז א סך קריסטן האבן זיך באטייליגט אין די צערעמאניעס לכבוד דער נייער גרויסער שול.

שפינאזא האט פון דער וויטנס געקוקט אויף די צערעמאניעס און די שמחה פון די אידן אין האלאנד. וואס ער האט דערביי געפילט האט ער קיינעם נישט געזאגט. ער איז דעמאלט געווען זייער פארנומען מיט צוגרייטן צום דרוק זיין לעצטן און גרעסטן ווערק, "די עטיק," וואס איז ארויסגעקומען נאך זיין טויט און וועגן וועלכן מיר וועלן רעדן אינעם קומענדיגן פרק.

פרק י

שפינאזא'ס לעצטע ווערק

דער קערפער פונעם פילאזאף, וועמענס נאמען איז געבליבן לעבן, איז נאך זיין טויט אפגעהאלטן געווארן דורך אן אפטייקער. ער האט פארלאנגט עטליכע גולדן פאר די רפואות וואס מען האט ביי אים גענומען בעת שפינאזא'ס קראנקהייט. אויך זיין קליין פארמעגן איז אפגעהאלטן געווארן צוליב חובות. עס האט באשטאנען פון א בעט, א מיקראסקאפ, א געצייג צו שלייפן גלעזער, עטליכע בילדער און ביכער. ווען מען האט דאס פארקויפט, האט עס קוים געדעקט זיינע קליינע חובות. זיין שוועסטער האט גלייך אויפגעגעבן איר רעכט אויף דער ירושה, ווייל זינט דעם חרם האט זי אים געהאלטן פאר א פארשאלטענעם.

זיינע פריינט האבן אים באערדיגט מיט א ביסל פייערליכקייט. כמעט אלע פריידענקער פון דער שטאט, כאטש זיי זענען געווען ווייניק, זענען געגאנגען נאך זיין ארעמן ארון. זעקס קארעטעס זענען מיטגעפארן. ער איז געשטארבן ארעם און איינזאם, אזוי ווי ער האט געלעבט.

אבער ער האט איבערגעלאזט א גייסטיגן אוצר. ערשט צוויי הונדערט יאר נאך זיין טויט האט מען אים ריכטיג אפגעשאצט, ווען די גרעסטע געלערנטע און פארשטייער פון די מערסט ציוויליזירטע פעלקער האבן געפייערט זיין אנדענק אין האאג. דארט האט מען אים אויך אויפגעשטעלט א דענקמאל אין 1880.

דער אוצר איז געווען די ווערק וואס ער האט איבערגעלאזט. ער האט געבעטן זיין בעל הבית, וואן דער ספיק, אז גלייך נאך זיין טויט זאל ער איינפאקן די כתבי יד אין א קאסטן און זיי שיקן צו זיינע פריינט אין אמסטערדאם. דער ערליכער מאלער האט גענוי אויסגעפירט די בקשה פונעם ארעמן, פארפאלגטן פילאזאף. נאך צום סוף פונעם זעלבן

יאר האבן זיינע פריינט די ווערק ארויסגעגעבן. אויפן בוך האבן זיי געשטעלט נאר די ערשטע אותיות פון זיין נאמען, ווייל ער האט זיי פארבאטן צו דרוקן זיין גאנצן נאמען.

די זאמלונג, Opera Posthuma, דאס הייסט "ווערק נאך דעם טויט," האט אנטהאלטן די "עטיק," דעם "פאליטישן טראקטאט," די גראמאטיק פון לשון קודש און זיינע בריוו.

פון די ווערק איז נאר די "עטיק" געווען פארטיג. די אנדערע האבן אנטהאלטן בלויז עטליכע קאפיטלעך. דעם "פאליטישן טראקטאט" האט שפינאזא אנגעהויבן שרייבן א קורצע צייט פאר זיין טויט. ער האט נאך אויסגעארבעט זיינע געדאנקען וועגן מאנארכישע און אריסטאקראטישע רעגירונגען. וועגן דעמאקראטישע רעפובליקן האט ער געהאט צייט צו פארשרייבן נאר עטליכע זאצן. אבער פון זיינע בריוו און פון זיינע פאליטישע ווערק, בפרט דעם "טעאלאגיש-פאליטישן טראקטאט," ווייסט מען אז ער האט געשטיצט א רעפובליק אין וועלכער דאס גאנצע פאלק זאל האבן א ווארט.

דעם "דקדוק לשון הקודש" האט ער געשריבן ווייל ער האט אין דעם "טעאלאגיש-פאליטישן טראקטאט" דערקלערט אז מען מוז גוט קענען לשון קודש כדי צו פארשטיין די הייליגע שריפטן גרונטליך און זיי ריכטיג אויסטייטשן. ער האט עס געהאלטן פאר זיין פליכט צו באקענען די געלערנטע מיט דער שפראך.

כדי צו געבן א ריכטיגע איבערזעצונג פון דער ביבל, לויט זיין פארשטאנד, האט ער אויך אנגעהויבן זי איבערזעצן אויף האלענדיש. אבער איינמאל האט ער פארברענט די איבערזעצונג. מען ווייסט נישט פארוואס. מען האלט אז ער האט דאס געטון אין א מינוט פון פארצווייפלונג. דער גרויסער פילאזאף איז דאך, נאך אלעמען, אויך געווען א מענטש.

פרק יא

די עטיק

אין אלגעמיין האט שפינאזא געשריבן ווייניק. איינע פון די הויפט סיבות איז געווען אז ער האט געדארפט אוועקגעבן א סך צייט פאר זיין ארבעט, כדי צו האבן פון וואס צו לעבן. דערצו האט ער געשריבן די "עטיק" אין אזא פארעם, וואס האט אים געצוואונגען לאנג צו טראכטן איבער יעדן ווארט און אפט איבערשרייבן זאצן און גאנצע קאפיטלעך. מען ווייסט אז ער האט יארן געארבעט אויף דעם ווערק, אין וועלכן ער האט דערקלערט זיין פילאזאפיע.

די פארעם הייסט די געאמעטרישע. ווער עס האט געלערנט געאמעטריע ווייסט וואס דאס מיינט. פאר די וואס קענען נישט געאמעטריע, אדער דעם מאטעמאטישן מעטאד בכלל, וועלן מיר עס קורץ דערקלערן. מען ציט מסקנות פון געוויסע זעלבסטפארשטענדליכע יסודות, וואס הייסן אקסיאמען, און פון געוויסע דעפיניציעס.

נעמען מיר אזא קלארן אמת, אדער אקסיאם: "דאס גאנצע איז גרעסער ווי א טייל דערפון." אדער: "צוויי זאכן וואס זענען ביידע גלייך צו א דריטער זאך, זענען אויך גלייך איינע צו דער אנדערער." דאס דארף מען נישט באווייזן. עס איז זעלבסטפארשטענדליך.

אבער די גאנצע געאמעטריע איז געבויט אויף עטליכע אזעלכע אקסיאמען. איין זאך קומט ארויס פון אן אנדערן, איין דעפיניציע פאלגט פון אן אנדערער, מיט אן אייזערנער לאגיק. מען גייט לויט די שטרענגסטע כללים פון סילאגיזם, אדער דעדוקציע, דאס הייסט: ארויסציען מסקנות פון אלגעמיינע באגריפן[1].

ווען די ערשטע זאצן און דעפיניציעס זענען ריכטיג, מוז אויך אלעס זיין ריכטיג וואס קומט לאגיש ארויס דערפון. די מסקנות אין געאמעטריע וועגן ליניעס, פלאכן און קערפערס קען מען נישט אפווארפן. זיי פאלגן בהכרח איינע פון דער אנדערער, ווייל די אקסיאמען אויף וועלכע זיי שטייען זענען טאקע קלאר ריכטיג.

ווען מען וואלט געקענט געפינען אזעלכע אקסיאמען אויך אין דער אלגעמיינער באטראכטונג פון נאטור און מענטש, דאס הייסט אין פילאזאפיע, וואלט מען געקענט אויפשטעלן א פילאזאפישע סיסטעם וואס יעדער וואלט געמוזט אנערקענען אלס ריכטיג. זי וואלט געקענט דינען אלס יסוד פאר אלע מענטשליכע מעשים.

אזא סיסטעם האט שפינאזא געזוכט. דערפאר האט ער געשריבן זיין "עטיק" לויטן מוסטער פון געאמעטריע. דאס ווארט שטאמט פון גריכישן "עטהיקוס," וואס באדייט מאראל. הייסט פארשטייט מען דערמיט די לערע וועגן מענטשן'ס פליכטן, רעכטן און אויפפירונג.

שוין זיין בוך וועגן דעקארט'ס פילאזאפיע, וואס ער האט צוזאמענגעשטעלט פאר זיינע תלמידים, האט ער געשריבן אין א געאמעטרישער פארעם. די ערשטע מסקנות האבן געפאלגט פון די אקסיאמען און די ערשטע דעפיניציעס, די צווייטע מסקנות פון די ערשטע, און אזוי ווייטער.

שפינאזא איז נישט געווען דער ערשטער וואס האט אריינגעפירט דעם געאמעטרישן מעטאד אין דעקארט'ס פילאזאפיע. אסאך תלמידים פונעם פראנצויזישן פילאזאף האבן זיך דערמיט באנוצט. אבער קיינער פון זיי איז נישט געגאנגען אזוי ווייט און אזוי גרונטליך ווי שפינאזא. קיינער פון זיי האט נישט געהאט אזא טיפן כח המחשבה און אזא גאונישן קאפ ווי ער.

שפינאזא האט פעסט געגלויבט אז ער האט ענדליך געשאפן א פילאזאפישע סיסטעם וואס איז שטרענג לאגיש, און אויך אזוי ריכטיג און יסודותדיק, אז יעדער מוז זי אננעמען. דערפאר האט ער אזוי לאנג און שווער געארבעט אויף דער "עטיק," כדי ארייַנצופאסן איר אין דער געאמעטרישער פארעם.

די פארעם איז געווען ענג פארבונדן מיטן אינהאלט און מיט זיין גאנצן אופן טראכטן. כאטש ער האט געזוכט זיך צו שטיצן אויף באוויזענע פאקטן און וויסנשאפטליכע אמת'ן, איז ער דאך געווען וואס מען רופט א מעטאפיזיקער. ער האט זיך נישט געקענט אינגאנצן באפרייען פון דער אלטער פילאזאפיע, וואס האט געזוכט דעם אמת נישט אין דער נאטור ארום אונז, נאר אינעם מענטש אליין. מער גענוי: אינעם מענטשליכן טראכטן.

כדי דער ליינער וואס איז נישט באקאנט מיט פילאזאפישע ווערק און האט אויך נישט געלערנט לאגיק זאל פארשטיין וואס מיר מיינען, דארפן מיר זאגן עטליכע ווערטער וועגן דעם מעטאפיזישן מעטאד. דער מעטאד האט געהערשט ביז אונזער צייט און דרינגט נאך היינט אריין אין אסאך לערעס וועגן נאטור, בפרט וועגן דעם מענטש.

דאס ווארט "מעטאפיזיק" קומט פון גריכיש. עס באדייט זאכן וואס זענען אויסער דער פיזישער וועלט, אדער וואס עקזיסטירן נאר אין דער וועלט פון געדאנקען, אין אונזער פארשטאנד. אלע אונזערע אלגעמיינע באגריפן, ווי אומענדליכקייט, עקזיסטענץ, באוועגונג, ענדערונג, סיבה, צייט, אייביקייט און אומשטערבליכקייט, האט מען צוגערעכנט צו מעטאפיזיק, דאס הייסט צום איבערנאטירליכן.

די פסיכאלאגיע, די לערע וועגן אונזער גייסט, לערנט אונז היינט וויאזוי די אלגעמיינע באגריפן ווערן געשאפן און אנטוויקלען זיך אין אונזער מוח. אבער די גריכישע פילאזאפן, צווישן זיי אויך אריסטאטעל, און אלע זייערע נאכפאלגער אין מיטל אלטער, און טיילווייז אויך אין דער נייער צייט, האבן זיי געהאלטן פאר אינערליכע, איינגעבוירענע אידייען וואס האבן נישט קיין שייכות מיט דער דרויסנדיגער, פיזישער וועלט.

מען האט געזוכט די יסודות פון ריכטיגן וויסן און אמת'ער פילאזאפיע אינעם מענטשליכן טראכטן און שכל, כאילו מען קען אפטיילן דעם מענטש'ס פיזישע נאטור פון זיין גייסטיגער נאטור. אזוי האט מען גע'טענה'ט: די פיזישע וועלט ענדערט זיך, די זאכן ארום אונז נעמען אן פארשידענע פארמען, און אונזערע חושים קענען אונז נארן. מיר זעען זאכן אנדערש ווי זיי זענען באמת. דאך פארשטייען מיר אז די נאטור איז אומענדליך און אייביג, און אז עפעס עקזיסטירט אייביג טראץ אלע ענדערונגען. מוז דאך אין אונז אליין זיין עפעס וואס פירט אונז צו אזעלכע אלגעמיינע באגריפן און הויכע אידייען.

דאס "עפעס" האט מען פארבונדן מיט גאט. די מעטאפיזישע פילאזאפיע איז דערפאר ענג צוזאמענגעפלאכטן געווארן מיט טעאלאגיע, חכמת האלהות. זי איז געווארן דער קוואל פון וועלכן די גלחים האבן געשעפט זייער גאנצע חכמה און זייערע באווייזן פאר דער עקזיסטענץ פון גאט, דער נשמה, און אזוי ווייטער.

אריסטאטעל האט געשטעלט א פעסטן יסוד פאר די מעטאפיזישע פילאזאפן מיט זיין לערע פון סילאגיזם. דאס איז די לערע וועגן דעם אופן וויאזוי מיר טראכטן און ציען מסקנות פון אלגעמיינע אידייען און טענות. אין לויף פון צוויי טויזנט יאר האט מען אויף פארשידענע אופנים, און מיט פארשידענע ווערטער, איבערגעקייעט זיינע מסקנות.

מען האט זיך פארטיפט אין זיך אליין, אין די אזוי גערופענע "איינגעבוירענע אידייען," אינעם אייגענעם גייסט אדער נשמה, כדי צו געפינען א פעסטן יסוד פאר מסקנות וועגן גאט, נאטור און מענטש. יעדער האט קודם אנגענומען א געוויסן געדאנק אלס יסוד פון זיין לערע. דערנאך איז ער געגאנגען ווייטער לויט די כללים פון לאגיק. דער אופן טראכטן הייסט דער דעדוקטיווער מעטאד. די מעטאפיזישע פילאזאפיע האט זיך כמעט אויסשליסליך געשטיצט דערויף.

אבער די דרויסנדיגע וועלט ווירקט דאך אויף אונז און אויף אונזער גייסט. די פיזישע וועלט מיט אלע אירע ענדערונגען עקזיסטירט כסדר. אונזערע חושים מאכן אויף אונז איינדרוקן מיט וועלכע מיר מוזן זיך רעכענען, נישט נאר אינעם פראקטישן לעבן, נאר אפילו אין דער העכסטער מעטאפיזישער פילאזאפיע.

ווי שטארק א מעטאפיזיקער זאל נאר גלויבן אז דער אלגעמיינער באגריף פון היץ, צום ביישפיל, איז איינגעבוירן, אדער קומט פון אן אלוועלטליכער נשמה, אן עסענץ, א סובסטאנץ, אדער ווי מען זאל עס רופן, מוז ער דאך מודה זיין אז אין דער ווירקליכקייט קענען מיר וויסן צי א געוויסע זאך איז הייס נאר ווען מיר רירן זי אן. נאך מער: ווען עס וואלטן אין דער פיזישער נאטור נישט געווען הייסע אדער קאלטע זאכן, וואלטן מיר בכלל נישט געהאט קיין באגריף פון היץ אדער קעלט.

די מעטאפיזיקער האבן נישט אזוי גע'טענה'ט. אבער אין אסאך פון זייערע באטראכטונגען האבן זיי איינגעזען אז מען קומט אויך צו באגריפן דורך דעם איינפלוס פון דער דרויסנדיגער וועלט, דורך דערפארונג און פראוון. דאס הייסט אז מיר קומען צו געוויסע מסקנות און אלגעמיינע געדאנקען דורך א רייע באזונדערע פאקטן און די איינדרוקן פון אונזערע חושים.

דעם פראצעס וואס קומט פאר אין אונז ווען מיר קומען פון באזונדערע חוש-איינדרוקן צו אלגעמיינע באגריפן און אידייען, האט מען ערשט אין אונזער צייט גרונטליך אויסגעפארשט. די וויסנשאפטן וועגן דעם מענטש האבן דעמאלט געמאכט ריזיגע פארשריט. די מעטאפיזיקער האבן דאס זייער ווייניק אויסגעפארשט. אבער דער אופן טראכטן האט נאטירליך אלעמאל עקזיסטירט, און מען האט אים אויך גענוצט אין פילאזאפיע. ער הייסט דער אנאליטישער, אדער אינדוקטיווער מעטאד.

דער אופן טראכטן וואס פירט אונז פון אלגעמיינע געדאנקען צו באזונדערע פעלער הייסט דעדוקציע. דער אופן וואס פירט אונז פון באזונדערע פעלער צו אלגעמיינע געדאנקען הייסט אינדוקציע.ביידע האבן אלעמאל עקזיסטירט צוזאמען אינעם מענטשליכן גייסט. ביידע צוזאמען מאכן אונז פאר טראכטנדיגע באשעפענישן.

אבער ווי לאנג מענטשן האבן געהאט ווייניק פאקטן וועגן דער דרויסנדיגער נאטור, ווייניק פארשונג, ווייניק דערפארונג און ווייניק פראוון, זענען זיי געווען מער גענייגט צו ציען מסקנות פון זייערע אלגעמיינע באגריפן. די באגריפן אליין זענען צום סוף אויך געווען דער רעזולטאט פון אינדוקציע, ווי מיר ווייסן היינט.

בפרט ווען מענטשן האבן געטראכט וועגן נאטור און די סיבות פון דערשיינונגען וואס זענען נאך געווען פאר זיי א סוד, האבן זיי זיך אנגעכאפט אין אן אלגעמיינעם באגריף, אדער סתם אין א דמיון. פון דעם האבן זיי געצויגן מסקנות און אויסגעארבעט מיסטישע און מעטאפיזישע סיסטעמען. דאס איז בכלל געווען די מעטאפיזישע פילאזאפיע, וואס האט זיך בעיקר געשטיצט אויפן דעדוקטיוון מעטאד.

מיט דער צייט האט מען אבער מער געלערנט די נאטור און אירע געזעצן. מען האט געזאמלט מער דערפארונג, געמאכט מער פראוון און גרונטליכע באאבאכטונגען. מען

האט אויך איינגעזען אז די גאנצע מעטאפיזישע פילאזאפיע דרייט זיך ארום ווי אין א פארצויבערטן קרייז. צום סוף פירט זי נישט צו קיין נייעם געדאנק און נישט צו קיין נוצליכן רעזולטאט אינעם פראקטישן לעבן. דערפאר האט מען זיך אלץ מער גענומען צום אנאליטישן מעטאד אויפן וויסנשאפטליכן וועג.

דער זיבעצנטער יארהונדערט איז געווען די איבערגאנגסצייט פון מעטאפיזישער דעדוקציע צו וויסנשאפטליכער אינדוקציע. מען איז אריבער פון גריבלען אין אלטע פילאזאפישע ווערק און אלגעמיינע געדאנקען צו פארשונגען און פראוון אין דער פיזישער וועלט. אנשטאט איבערצובויען אלטע פילאזאפישע סיסטעמען האט מען אנגעהויבן זאמלען פאקטן פאר נייע סיסטעמען. מען איז אריבער פון סתרי תורה און קבלה צום שכל.

אבער אויך די טיפסטע דענקער, וואס האבן הויך געשאצט וויסנשאפטליכע פארשונגען און אנטדעקונגען, און געזוכט צו שטיצן זייערע מסקנות אויף פאקטן און דעם אנאליטישן מעטאד, האבן זיך נישט געקענט אינגאנצן אפרייסן פון די אלטע מעטאפיזישע פארדרייעענישן און פון מיסטיציזם. זיי האבן זיך נאך אסאך געשטיצט אויף דעדוקציע.

די בעסטע פארעם פון דעדוקציע איז די געאמעטרישע. דארט זעט מען גלייך וויאזוי איין זאך קומט ארויס פון דער אנדערער, און וויאזוי מען קומט צו מסקנות פון אלגעמיינע געדאנקען און אקסיאמען. דער מעטאד האט א גרויסע מעלה: ווען דער אנהייב איז ריכטיג, דאס הייסט ווען די ערשטע טענות זענען טאקע אקסיאמען, מוזן די מסקנות זיין ריכטיג, אויב מען טראכט נאר לאגיש. די פילאזאפישע סיסטעם וואס איז געבויט דערויף האט דאן א פעסטן יסוד.

אבער וואו נעמט מען אקסיאמען פאר פילאזאפיע, ווי מען האט זיי פאר געאמעטריע? דא הייבן זיך אן די שוועריגקייטן. דאס איז די קלאץ-קשיא פון אלע מעטאפיזישע סיסטעמען.

די דערשיינונגען אין נאטור זענען אפהענגיג פון פארשידענע סיבות. דער מענטשליכער גייסט איז אפהענגיג פון פארשידענע אומשטענדן. אלעס ארום אונז איז אזוי צוזאמענגעפלאכטן, איין דערשיינונג ווירקט אויף דער אנדערער, און עס איז אזוי שווער צו באשטימען זייערע סיבות, אז מען מוז קודם לאנג און פארזיכטיג פארשן אויף אן אנאליטישן אופן. ערשט דאן קען מען מיט זיכערקייט באשטימען צי אפילו אן אלגעמיינער באגריף, וואס יעדער נעמט אן, איז טאקע ריכטיג.

די גאנצע צרה פון די מעטאפיזיקער איז געווען אז זיי האבן געמאכט טענות וועמענס אמת מען האט נאך געדארפט באווייזן, איידער מען האט געצויגן דערפון מסקנות. זייערע מסקנות האבן דערפאר שוין נישט געהאט קיין ממשות. מערסטנס זענען זיי געווען גייסטיגע שפינוועבס ארום א דמיון.

אלע פילאזאפן, אפילו די וואס האבן זיך געשטיצט אויף די גרונטליכסטע וויסנשאפטליכע פארשונגען און אויפן אינדוקטיוון מעטאד, האבן אין א געוויסער מאס

אויך געמאכט דעם מעטאפיזישן טעות. זיי האבן אנגענומען אלגעמיינע טענות פאר אקסיאמען, כאטש אין דער ווירקליכקייט זענען זיי דאס בכלל נישט געווען.

שפינאזא איז אין דעם נישט געווען קיין אויסנאם. ער האט אויך געזוכט אנצוגעבן "אייביגע אמת'ן" וואס עקזיסטירן אויסער אונז און דריקן אויס דעם אמת'ן מהות פון זאכן. ער האט נישט געפרעגט צי עס עקזיסטירן בכלל אייביגע אמת'ן. ער האט דערין געגלויבט, ווייל ער איז נאך געווען דורכגענומען מיט מעטאפיזישע געדאנקען.

ער האט נישט קודם געזוכט צו באווייזן וואס אמת בכלל איז, אין וואס ער דריקט זיך אויס, און וויאזוי ער קען זיך געפינען אויסער דעם מענטש. זיינע מסקנות וועגן דעם וואס ער רופט "סובסטאנץ," און וואס ער באטראכט אלס גאט, אדער מער גענוי אלס געטליכקייט אין נאטור, זענען פול מיט מעטאפיזישע טענות און חקירות.

א קורצער בליק אויף די יסודות פון זיין פילאזאפישע סיסטעם וועט דאס קלאר ווייזן. ער הייבט אן מיט דער סובסטאנץ. ער באטראכט זי אלס אן אומענדליכע, באלעבטע מאטעריע, וואס באשטייט פון אומענדליך פיל צוזאמענגעפלאכטענע טיילן. די טיילן ענדערן זיך כסדר לויט נויטווענדיגע, אייביגע געזעצן.

די סובסטאנץ בלייבט אלעמאל די זעלבע, ווי שטארק די זאכן זאלן זיך נאר ענדערן. אזוי ווי וואסער, אייז און פארע אנטהאלטן אלעמאל דעם מהות פון דער וואסער-מאטעריע. די פארמען פון דער סובסטאנץ האט ער גערופן "מאדוסן." די פארמען ענדערן זיך, אבער די סובסטאנץ בלייבט די זעלבע. זי איז אויך דער כסדר שאפנדיגער כח. אויסער איר און אירע מאדוסן עקזיסטירט גארנישט.

זי איז די גאנצע וועלט, די שאפנדיגע און די געשאפענע נאטור אין דער זעלבער צייט. זי איז אויך גאט, וואס איז איר סיבה און איר אינהאלט. גאט געפינט זיך אין יעדער זאך, אזוי ווי די סובסטאנץ. אלע באזונדערע זאכן זענען בלויז דערשיינונגען, מאדוסן פון גאט, וואס איז די איינהייט, אומענדליכקייט און אייביקייט פון דער וועלט.

גאט, די גאנצע נאטור און די סובסטאנץ זענען איינס און דאס זעלבע. יעדע זאך איז א טייל פון גאט, אזוי ווי פון דער סובסטאנץ. גאט עקזיסטירט נישט אנדערש ווי אין די זאכן און צוזאמען מיט זיי. די לערע אז גאט איז די נאטור, און אז אלע זאכן זענען א טייל פון גאט, איז בעצם זייער אלט. אין פילאזאפיע הייסט זי "פאנטעאיזם," אל-געטליכקייט. אבער קיינער האט זי נישט אנטוויקלט אזוי ווייט, ברייט און טיף ווי שפינאזא.

פון די מעטאפיזישע טענות ציט דער טיפער פילאזאף א גאנצע קייט מסקנות. אסאך פון זיי זענען וויסנשאפטליך ריכטיג. די וויכטיגסטע איז אז עס איז נישטא קיין צופאל אין נאטור. אלעס קומט פאר לויט אייביגע, אומפארענדערליכע געזעצן. קיין זאך קען נישט זיין אנדערש ווי זי עקזיסטירט, דעריבער איז זי נישט קיין צופאל. ווייל יעדע זאך אנטהאלט אין זיך די אייביגע סובסטאנץ, קען זי נישט זיין אנדערש ווי זי איז געשאפן.

דאס וואס מיר רופן א צופאל קומט בלויז דערפון וואס מיר ווייסן נישט די ריכטיגע סיבות, און האבן נאך נישט אנטדעקט די נאטור-געזעצן. אין אנדערע ווערטער: עס זענען

אויך נישטא קיין נסים.

אבער כאטש גאט האנדלט לויט אייביגע געזעצן, איז ער דאך פריי. די אמת'ע פרייהייט באשטייט אין דער מעגליכקייט צו האנדלען לויט די אייגענע געזעצן, אן קיין דרויסנדיגן צוואנג. די נאטור-געזעצן זענען דעריבער די נאטור פון גאט.

דערפאר לייקנט שפינאזא אז עס זענען פאראן צילן אין נאטור. ער לייקנט אויך אז גוטס און שלעכטס, סדר און אומ'סדר, זענען אייגנשאפטן פון דער נאטור אליין. עס עקזיסטירט בלויז אן אומענדליכע רייע דערשיינונגען, ענג פארבונדן אין א קייט פון סיבות און תוצאות. זיי קומען אלע ארויס פון איין סובסטאנץ לויט די אייביגע געזעצן פון איר נאטור.

די מענטשליכע באגריפן פון צילן, גוטס און שלעכטס, דערקלערט שפינאזא, קומען דערפון וואס מענטשן מאסטן אלעס לויט זיך אליין און לויט זייער שטרעבן צו אייגענעם נוץ. זיי שטעלן זיך פאר אז די נאטור האט געשאפן גוטס אדער שלעכטס ספעציעל פאר זיי. זיי מיינען אז זיי זענען דער צענטער פון דער וועלט, און אז איינער זארגט פאר זיי און זייער באקוועמליכקייט.

זיי מיינען אז די זון איז געשאפן געווארן זיי צו געבן ליכט און ווארעמקייט; פלאנצן און בעלי חיים זיי צו געבן עסן; וואסער זיי צו געבן א געטראנק און פיש, און אזוי ווייטער. זיי ווייסן אז זיי אליין האבן דאס נישט געמאכט. דערפאר האלטן זיי אז איינער האט דאס צוגעגרייט פאר זיי.

אבער באמת קימערט זיך די נאטור בכלל נישט וועגן מענטשן. זי האט פאר זיי נישט מער צוגעגרייט ווי פאר אלע אנדערע בעלי חיים. זי איז בלינד און האנדלט בלינד לויט אייביגע געזעצן. מענטשן דארפן זיך לערנען זיי אויסצוגעפינען און צו פארשטיין.

די אומענדליכע סובסטאנץ האט אויך אומענדליך פיל אייגנשאפטן, וואס שפינאזא רופט "אטריבוטן." מיר קענען דערקענען בלויז צוויי גרופעס: פיזישע און גייסטיגע דערשיינונגען. די ערשטע רופט ער דעם אטריבוט פון אויסשטרעקונג אין רוים, און די צווייטע דעם אטריבוט פון טראכטן.

די צוויי אטריבוטן קען מען נישט צוזאמענמישן, כאטש זיי טרעפן זיך צוזאמען אינעם מענטש. דער חילוק איז אז די פיזישע דערשיינונגען קענען מיר דערקענען מיט אונזערע חושים, און די גייסטיגע מיט אונזער פארשטאנד. ווען מיר וואלטן נישט געהאט קיין זעלבסט-באוואוסטזיין, הכרת עצמו, וואלטן פאר אונז עקזיסטירט בלויז פיזישע דערשיינונגען.

שפינאזא'ס מסקנות וועגן די אטריבוטן זענען זייער טיף און וויכטיג. מיר קענען נישט אריינגיין אין זיי. נישט נאר ווייל אונזער פלאץ איז באגרעניצט, נאר אויך ווייל אונזער מאמע-לשון איז צו ארעם פאר אזעלכע חקירות און פילאזאפישע ענינים. מיר ווילן נאר באמערקן אז ער איז צום סוף געקומען צו ערקלערונגען וואס ווערן היינט אנערקענט דורך דער וויסנשאפטליכער פסיכאלאגיע.

דעם מענטש באטראכט ער אלס א טייל פון דער סובסטאנץ מיט אירע אטריבוטן. ער האלט נישט אז די נשמה איז עפעס א באזונדערער מהות, וואס עקזיסטירט אדער קען עקזיסטירן אויסער דעם קערפער. אלע אטריבוטן זענען ענג פארבונדן אינעם מענטש. דער סדר און די פארבינדונג פון אידייען, דערקלערט ער, זענען די זעלבע ווי דער סדר און די פארבינדונג פון זאכן. דערפאר קענען מיר גארנישט וויסן וועגן דער נשמה ווען מיר ווייסן נישט וועגן דעם קערפער.

אלע זיינע מסקנות וועגן דער מענטשליכער נאטור האט ער געמאכט כדי צו דערגרייכן דעם ציל פון זיין ווערק: צו ווייזן מענטשן א וועג צום גרעסטן פארגעניגן. דאס איז דער עטישער טייל פון זיין "עטיק" אין דעם פולן זין פונעם ווארט.

ער פארשט די מענטשליכע שטרעבונגען, תאוות, מעלות און חסרונות, כדי צו געפינען א ריכטיגן וועג אויף וועלכן מענטשן זאלן קענען לעבן אזוי גליקליך ווי מעגליך. ער דערקלערט אז ער באטראכט די מענטשליכע מעשים און געפילן אזוי ווי מען וואלט גערעדט וועגן געאמעטרישע פיגורן.

נאך אסאך גרונטליכע באטראכטונגען וועגן אונזערע געפילן, בפרט פארגעניגן און אומפארגעניגן, זוכט ער צו ווייזן וויאזוי א מענטש קען און דארף זיך באהערשן, כדי נישט צו בלייבן א קנעכט פון זיינע תאוות. א מענטש קען זיך נישט אינגאנצן באפרייען פון זיינע תאוות. עס איז אוממעגליך, זאגט ער, אז דער מענטש, א טייל פון נאטור, זאל נישט פאלגן אירע געזעצן. אבער עס בלייבט אים די פרייהייט אויסצוקלייבן אין זיין אייגענער נאטור די געפילן וואס זאלן אים מאכן בעסער, ערליכער און גליקליכער. די לעצטע מסקנא פון זיינע עטישע באטראכטונגען איז אז דער מענטש דארף האנדלען לויט זיין פארשטאנד. זיין פארגעניגן דארף ליגן אין דער הכרה פונעם אמת און אינעם באוואוסטזיין אז ער איז פאראייניגט מיט דער נאטור. א שכל'דיגע ליבע צו גאט, דערקלערט ער, איז דאס העכסטע פארגעניגן וואס א מענטש קען האבן.

אזוי האט דער גרויסער, איידעלער דענקער אליין געפילט. זיין העכסטע פארגעניגן איז טאקע געווען זיין פילאזאפיע, וואס איז פאר אים געווען די הכרה פונעם אמת. אבער וויפיל שפינאזא'ס זענען פאראן אויף דער וועלט? וויפיל מענטשן קענען בכלל געפינען פארגעניגן אין פילאזאפיע און זיך באגענוגן מיט א גייסטיגער הנאה?

שפינאזא אליין פארשטייט גוט אז אזעלכע מענטשן זענען זייער ווייניק. ער ענדיגט דערפאר זיין "עטיק" מיט די ווערטער:

"כאטש דער וועג וואס פירט אונז צום העכסטן פארגעניגן קען אויסזען זייער שווער, קען מען אים דאך געפינען. ער מוז זיין שווער, ווייל מען געפינט אים אזוי זעלטן. ווען די ישועה וואלט געלעגן ביי יעדן אונטער דער האנט, און מען וואלט זי געקענט דערגרייכן אן באזונדערע אנשטרענגונג, וויאזוי וואלטן כמעט אלע מענטשן דאס פארנאכלעסיגט? אבער אלעס שיין און גוט איז אזוי שווער ווי זעלטן".

סוף

[1] וועגן סילאגיזם און די מעטאדן פון טראכטן, זעט מיין ביאגראפיע פון "אריסטאטעל," אויך ארויסגעגעבן דורך דער אינטערנאציאנאלער לייברערי פאבלישינג קאמפּאני. (באמערקונג פונעם מחבר).

ביילאגע

דער היסטארישער פארלאג-קאטאלאג

די לעצטע צוויי בלעטער פונעם אריגינעלן דרוק זענען א רעקלאמע פאר אנדערע ביכער פונעם פארלאג. דער קאטאלאג ווערט דא איבערגעגעבן אלס טייל פונעם היסטארישן בוך. די פרייזן זענען פון יענער צייט, נישט היינטיגע פארקויף-פרייזן.

אינטערנאציאנאלער ביבליאטעק פארלאג קאמפּאני

פיליפּ קראנץ: "קולטור-געשיכטע." דריי בענדער, 1,000 זייטן, 100 בילדער, שיין געבונדן. יעדער באנד: 75 סענט.

פיליפּ קראנץ: "די געשיכטע פון דער גרויסער פראנצויזישער רעוואלוציע." דריי טיילן אין איין באנד, שיין געבונדן: 75 סענט.

פיליפּ קראנץ: "יציאת מצרים," מיט א מאפּע פון מצרים: 15 סענט.

פיליפּ קראנץ: "אריסטאטעל, זיין ביאגראפיע": 10 סענט.

פיליפּ קראנץ: "וואס הייסט נאציע? זענען אידן א נאציע?": 10 סענט.

י. גארדין: "גאט, מענטש און טייוול," א דראמע אין פיר אקטן: 25 סענט.

י. גארדין: "וואלטער, זיין ביאגראפיע": 10 סענט.

ד"ר קאספע: "מעכאניק," לויט סיר אייזיק ניוטאן: 10 סענט.

ד"ר קאספע: "אסטראנאמיע," לויט סיר אייזיק ניוטאן: 15 סענט.

ד"ר קאספע: "אנהייב פון כעמיע": 15 סענט.

מ. באראנאוו: "דער מענטש און די נאטור": 10 סענט.

ל. טאלסטאי: "פּאטריאטיזם און רעגירונג": 5 סענט.

ל. טאלסטאי: "דער איינציגער מיטל": 5 סענט.

ביידע בראשורן זענען איבערגעזעצט דורך מ. קאץ.

מאקסים גארקי: "דערציילונגען," איבערגעזעצט דורך ח. אלעקסאנדראוו: 15 סענט.

ח. אלעקסאנדראוו: "טאלסטאי, זיין ביאגראפיע": 10 סענט.

ב. פייגענבוים: "רמב"ם, זיין ביאגראפיע": 10 סענט.

מ. וויערניק: "רב סעדיה גאון, זיין ביאגראפיע": 10 סענט.

מ. פרומקין: "ר' ישראל בעל שם טוב, זיין ביאגראפיע": 10 סענט.

מאריס ראזענפעלד: "געזאמלטע לידער פון מאריס ראזענפעלד." 337 זייטן, מיט אילוסטראציעס, שיין געבונדן: 1 דאלאר.

פיליפ קראנץ: "אמעריקע פאר קאלומבוס," א קולטור-היסטארישע פארשונג. 169 זייטן מיט 44 צייכענונגען, שיין געבונדן: 50 סענט.

פ. וויערניק: "דער ווילנער גאון, זיין ביאגראפיע": 10 סענט.

ד. מ. הערמאלין: "יצחק בער לעווינזאן, זיין ביאגראפיע": 15 סענט.